WERINON

Religieus Erfgoed. Geloven in monumenten
Nederhorst den Berg

september 2005 • nr 58

UITGAVE VAN DE
HISTORISCHE KRING
NEDERHORST DEN BERG

Historische Kring Nederhorst den Berg

Bestuur:

Voorzitter:	J.E. Jansen
Vice-voorzitter:	H.J. Veldhuisen
Secretaris:	A.M.E. Baar
Penningmeester:	C. Schoordijk-Snoek
Leden:	J.F.A. Baar, R.J. Verkaik
Ledenadministratie:	M. Overmars
Redactie:	Jan Baar, Tineke Griffioen, Gerard Baar Theo van der Zee (comp.ass./foto's)
Secretariaat:	Mw. A.M.E. Baar Torenweg 9 1394 EA NdB, tel. 0294-251804
E-mail: HKNdB	bestuur@historischekring.nl
Redactie	werinon@historischekring.nl
Internetadres:	www.historischekring.nl

Afbeelding omslag:
Pastorie der Nederlands Hervormde Kerk.
Nederhorst den Berg (1910).

ISSN 1389-319X

Druk:
Drukkerij Dunnebier, Nederhorst den Berg
© HKNdB, september 2005

Niets uit deze uitgave mag, op welke manier dan ook, verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van het bestuur.

Nederhorst den Berg
Historische Kring

september 2005, nummer 58

jaargang 15

opgericht: januari 1988

Inhoudsopgave

Religieus erfgoed in Nederhorst den Berg 2
Redactie

De pastorie van de Willibrordkerk in Nederhorst den Berg 3
Els N.G. van Damme

Een nieuw Zusterhuis voor 'de Voorzienigheid' 26
Jan Baar

Zoo de Heere het huis niet bouwt, tevergeefs arbeiden deszelfs bouwlieden daaraan (Ps.127 1a) 36
Gerard Baar

Elim, zondagschool in de Horstermeer 46
Ruud Verkaik

Kerkstraat 48
Martha Schol

"Het zal nog na verloop van honderden jaren een pronkstuk zijn" 49
Gerard Baar

"Het blijde weerzien, in de verte, van de toren van Nederhorst den Berg" 54
Jan Baar

De Willibrordkerk – naar een aangepast interieur 56
Anne R. Fortuin

Ons geestelijk erfgoed 62
Drs. P.L. van der Weide, pastoor en N.J.P. Sjoer, predikant

Voor wie meer wil weten 64

Religieus erfgoed in Nederhorst den Berg

Het thema van de Open Monumentendag 2005 is 'Religieus erfgoed. Geloven in monumenten'. Nederland heeft duizenden religieuze monumenten, voor het overgrote deel kerken. Daarnaast zijn er allerlei gebouwen, die op een of andere manier verbonden zijn of zijn geweest met een religieuze stroming.

Eeuwenlang domineerden de kerken met hun torens, als bakens aan de horizon, de stads- en dorpsgezichten.
Van de Middeleeuwen tot het eind van de 19de eeuw werd het zicht op Nederhorst den Berg bepaald door de toren van de Nederlands Hervormde kerk, de kerk op de heuvel, voorheen ook wel 'Grote Kerk' genoemd, nu meest aangeduid als de Willibrordkerk. In 1811 was er wel een klein torentje bijgekomen van de Rooms-katholieke kerk aan de Voorstraat, maar dat kwam nauwelijks boven de omringende bebouwing uit. Pas de bouw in 1890 van de nieuwe R.K. kerk H. Maria Hemelvaart, ook wel aangeduid als O.L.Vrouw Hemelvaart, O.L.Vrouw ten Hemelopneming of Maria ten Hemelopneming, veranderde het aanzien van het dorp aanzienlijk door de bijna 50 meter hoge toren. Zowat 50 jaar later kwam er nog een torentje van de Gereformeerde kerk aan de Dammerweg bij.
Nescio schreef in juni 1950 in zijn Natuurdagboek:

> *'Nederhorst den Berg langs de Hinderdam, gezicht op Nederhorst den Berg met de twee torens en den molen en een klein spitsje over de wei en de boomgaarden'.*

Anno 2005 is het kleine spitsje, na enige jaren van afwezigheid, in transparante vorm weer enigszins terug op het uiterlijk en innerlijk sterk veranderde gebouw. Alleen al de geschiedenis van de naam, de bouw en het onderhoud van deze beeldbepalende bouwwerken vertelt een heel verhaal van leven, geloven en doorgeven. Een deel van die historie komt in deze speciale uitgave van 'Werinon' aan de orde.
Nederhorst den Berg kent gelukkig nóg enige andere gebouwen, die onder de term 'Religieus erfgoed' vallen. Ook aan deze, met name het Zusterhuis aan de Dammerweg, de pastorie van de Protestantse Kerk in Nederland aan de Voorstraat en de Zondagschool 'Elim' in de Horstermeer, zal aandacht geschonken worden.
Hopelijk zal deze aandacht er toe bijdragen, dat velen in deze gebouwen blijven geloven, ook al hebben zijzelf geen directe banden met het geloof. Dan wordt het mogelijk dat ze behouden blijven om zo mede de geschiedenis van Nederhorst den Berg zichtbaar te houden.

Redactie Werinon, september 2005

De pastorie van de Willibrordkerk in Nederhorst den Berg

Els N.G. van Damme

Inleiding

De huidige pastorie, de ambtswoning van de predikant van de Willibrordkerk (Voorstraat 1, afb. 1), stamt uit 1861 en is (gelukkig) een rijksmonument. Zoals de Open Monumentendag 2004 de bedreigde boerderijen onder de aan-

Afb. 1 Pastorie van de Willibrordkerk.

dacht heeft gebracht, zo beoogt het jaar 2005 een accent te leggen op ons Religieus Erfgoed. Tot dit cultuurbezit behoren ook de voorname, statige pastorieën, die onder andere door de fusie van kerkelijke gemeenten, zoals ook in Nederhorst den Berg, in toenemende mate een andere bestemming krijgen. Een recent overzicht van nog bestaande "domineeshuizen" geeft een inzicht in de betekenis van deze ontwikkeling.[1]

De Willibrordkerk wordt gedateerd in de tweede helft van de 12e eeuw[2]. Er hebben dus zeker ook vóór 1861 pastorieën gestaan en het is de vraag of die op dezelfde locatie stonden en hoe die eruitzagen. In de archieven van de Willibrordkerk zijn gelukkig veel gegevens van vroeger bewaard gebleven en daaruit blijkt dat er sedert 1602, de oudste gegevens waarover wij beschikken, vier pastorieën geweest zijn, de huidige meegerekend.

De oudste pastorie werd in 1602 bewoond door dominee Josias Eijtringius.[3] Hij was de opvolger van pastoor Jan Hermansz, die in 1556 als Rooms- katholiek priester in dienst van de kerk van Nederhorst was gekomen. In 1517 begon de Reformatie, eerst in Holland en Zeeland en later in de andere gewesten. In Utrecht, waar Nederhorst den Berg toen bij hoorde, gaven de Staten pas op 26 augustus 1580 een plakkaat uit, waarbij de uitoefening van de Roomse religie werd verboden. Die overgang vond bij vele mensen toen vanzelfsprekend lang niet altijd van harte plaats. Zo stond ook Jan Hermansz voor de keuze om tot de Gereformeerde godsdienst over te gaan.[4] Pastoor Hermansz werd na herhaald onderzoek in 1593 tot predikant benoemd.

> Men sprak toen van de Gereformeerde godsdienst. Later, in 1816, moest deze kerkelijke richting in opdracht van Koning Willem I de Nederlandse Hervormde Kerk genoemd worden. Uit bewegingen die ontstonden na de Afscheiding (1836) en de Doleantie (1886) zijn in 1892 de Gereformeerde Kerken in Nederland ontstaan, die deze oude benaming weer in ere herstelden. Beide genoemde kerkgenootschappen zijn in 2004 opgegaan in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN).

Vanaf de Reformatie tot 1795 had de politiek volledige zeggenschap over het reilen en zeilen van de reformatorische kerk, wat betreft de inhoud van de leer, het financieel beheer van de kerkelijke bezittingen, de bouw en het onderhoud van de gebouwen en de traktementen van predikanten en kosters. De zorg voor de gebouwen was en is een dure aangelegenheid en om het wel en wee rond de Bergse pastorieën goed te begrijpen, zullen wij eerst nagaan hoe het financieel beheer van de pastorieën in vroeger jaren geregeld was.

Geschiedenis van het beheer van kerkelijke goederen en financiën.
Het beheer van de kerkelijke goederen en financiën heeft in de loop der eeuwen grote veranderingen ondergaan. Wij beginnen met de periode vóór de Reformatie en maken vervolgens onderscheid tussen de periode daarna tot aan de Franse tijd (1580-1795) en vanaf 1795 tot de huidige tijd. Een uitgebreid overzicht van dit materiële aspect van de kerkelijke geschiedenis is te vinden in het werk van W.H. den Ouden.[5, 6]

Vóór de Reformatie
Van de tijd van Karel de Grote tot aan de Reformatie dienden er, voordat een parochie gesticht werd, eerst fondsen te worden gevonden om bezittingen aan te kopen, landerijen en huizen, die de rente moesten opleveren voor het onderhoud van goederen en voor de traktementen van de geestelijkheid en de kosters. Deze fondsen werden bijeengebracht door de vermogende adel, door kloosters of door welgestelde parochianen. De neiging om giften en legaten aan de parochie te schenken werd gestimuleerd door de gedachte dat zulke goede daden betere vooruitzichten boden op een milddadige beloning in het

hiernamaals.
Vaak waren in die tijd de kerkelijke bezittingen, landerijen, maar ook kostbaarheden in de vorm van gouden en zilveren voorwerpen en beelden, zeer omvangrijk.

1580-1795
Na de Reformatie dreigden er tal van kerkelijke goederen, die voordien toebehoorden aan de rooms-katholieke gemeenschap, verduisterd te worden en daarmee zouden de financiële bronnen voor het levensonderhoud van de geestelijkheid en het onderhoud van de kerkelijke goederen verdwijnen. Immers in de veel soberder liturgie van de protestantse kerkdiensten werd geen gebruik gemaakt van en was geen waardering voor de kostbare voorwerpen die in de rooms-katholieke erediensten werden gebruikt. De Staten van Utrecht vaardigden daarom in 1586 het *"Redressement op de goederen"* uit, om de benodigde financiën te redden. Er werd bepaald *"dat alle goederen van pastorijen, ende vicarijen, capellen ende broederschappen, kercken ende costerijgoederen .....zullen gebracht worden in een massa, dock* (gezamenlijke voorraad) *etc, daer van die ministers* (= predikanten), *schoolmeesters ende costers onderhouden zullen worden"*. Er werd een geestelijk kantoor ingericht, dat namens de Staten van Utrecht die gezamenlijke "gebeneficieerde" (geestelijke) goederen ging beheren. Zij hadden het oppertoezicht op deze bezittingen. Uit deze geestelijke goederen werd het traktement van de plaatselijke predikant en het onderhoud van de kerkelijke goederen (de "kerkfabriek") bekostigd. Het beheer lag in handen van de Ambachtsheer. Hij was de opperkerkvoogd en moest bij de Staten verantwoording afleggen. Helaas is de administratie van de rentmeesters van het kantoor omstreeks 1815 bij een grote opruiming van het archief verloren gegaan. Uit de overgebleven stukken blijkt wel dat dit beheer niet op rolletjes liep en bepaald geen rijkdom, maar integendeel veel kopzorgen betekende voor de locale gemeenten.

1795-heden
Tijdens de Bataafse Republiek en onder de Franse overheersing, veranderde er maatschappelijk heel erg veel, ook in de kerk. Tijdens een op 23 april 1798 gehouden Nationale Volksvergadering (een volksvertegenwoordiging van de Bataafse Republiek), werden Kerk en Staat gescheiden en werd een einde gemaakt aan de staatsbemoeienis met de kerk.[3] De vergadering regelde de verhouding tussen staat en godsdienst en kerk: *"Elk kerkgenootschap zorgt voor het onderhoud van zijn Eredienst, deszelfs Bedienaaren en Gestigten"*. Dat stelde de plaatselijke overheden voor grote financiële problemen, want waar moest men geld voor onderhoud van de gebouwen en voor de salariëring van predikant, koster en organist vandaan halen?

Het werd nog gecompliceerder toen in 1806 koning Lodewijk Napoleon aan het bewind kwam. De rooms-katholieken hebben zijn invloed aanvankelijk met vreugde begroet, omdat er een einde leek te komen aan de reformatorische alleenheerschappij. Hij bepaalde namelijk dat *"De Koning en de Wet gelijke bescherming aan alle Godsdiensten welke in de Staat worden uitgeoefend zou verlenen"*. Dat betekende eigenlijk dat de (roomse) Koning heer en meester werd in de protestantse kerk en de Koning ging er inderdaad van uit dat alle geloofsgemeenschappen op gelijkwaardige voet moesten blijven delen in de staatszorg en dat alle fondsen uit de geestelijke kantoren nu gestort moesten worden in 's Rijks amortisatiekas, ten behoeve van de uitbetaling van de traktementen. Dat veroorzaakte grote onrust, want met ingang van 1 januari 1809 (pas drie jaar later en dus drie jaar zonder inkomsten!) zouden alle predikanten en pastoors op dezelfde voet door de staat gesalarieerd worden en nog erger, alle kerkelijke en geestelijke goederen zouden genationaliseerd worden. Deze maatregel bracht grote onzekerheid en er bestond een groot wantrouwen. Immers, als de overheid kwaadwillig zou zijn, zou zij een eind kunnen maken aan de uitbetalingen van de traktementen en alle kerkelijke goederen kunnen naasten. Maar om de onrust wat te temperen werd beloofd, dat *de vaste goederen en andere eigendommen in het bezit bleven van de kerken.* Daarmee werd voorlopig paal en perk gesteld aan rooms-katholieke aanspraken op het goederenbezit van de protestantse gemeenten, dat immers eeuwen geleden wel aan de katholieken had toebehoord.
Bij de inlijving van ons land door de Fransen in 1810 kwam er een einde aan de discussies en werd definitief vastgesteld dat alle kerkelijke gebouwen en behuizingen per 1 januari van dat jaar werden overgedragen aan de kerkelijke gemeenten of parochies die deze gebouwen op die datum in gebruik hadden. De eigendomsrechten lagen nu juridisch vast. Het is te begrijpen dat rooms-katholieken weinig enthousiast waren over deze beslissing.

In 1813 werd Koning Willem I uitgeroepen tot Soevereine Vorst. Hij had grote belangstelling voor kerkelijke zaken en bracht belangrijke veranderingen tot stand in het beheer van de eigendommen van de Nederlandse Hervormde Kerk, zoals hij de kerk nu genoemd wilde zien. In het reglement van beheer van 1816 werd vastgesteld dat het inmiddels ingestelde Ministerie van Eeredienst alle via de provinciale kerkbesturen uit de gemeenten komende zaken aan de Koning moesten voorleggen, die in plaats van de Ambachtsheer vroeger, nu een soort opperkerkvoogd werd. Koning Willem I regelde voor de provincie Utrecht in 1823 dat de plaatselijke *"kerkvoogdijen"* (een naam die toen werd ingevoerd) het beheer gingen voeren over de "kerkfabriek", dat zijn de gebouwen, goederen en het personeel zoals predikant, koster en organist.
Pas in 1866 kwam er een eind aan deze rechtstreekse invloed van de staat. De

predikanten kregen een vast traktement van staatswege en het verdere beheer ging tot de zelfstandige verantwoording van de kerkvoogdij behoren. Maar zij kregen nu naast het beheer van de goederen ook te maken met een taaie problematiek rond de traktementen van de predikanten. De traktementen behoefden door voortdurende stijging van de kosten van levensonderhoud bijstelling en dat gebeurde vaak niet of veel te laat, zodat kerkvoogdijen moesten bijspringen. Dat heeft de kerkvoogdijen grote financiële kopzorgen gebracht, waardoor vooral het onderhoud van de gebouwen op een lager plan dreigde te geraken. Deze situatie leidde ertoe dat in de jaren zestig van de vorige eeuw vele kerkvoogdijen de hulp van de generale synode inriepen. Daaruit is de kerkelijke belasting en in 1973 de Kerkbalans geboren, waarbij de gemeenteleden persoonlijk benaderd worden om financieel bij te dragen aan het reilen en zeilen van hun kerk.
Wij zullen hierna bij de besprekingen van de perikelen rond het beheer van de Bergse pastorieën de hier geschilderde situaties herhaaldelijk tegenkomen.

De oudst bekende pastorie in Nederhorst den Berg

Van de oude pastorie, waarin pastoor/predikant Jan Hermansz en na hem de dominees Josias Eijtringius, Johannes Tayus, Henricus Oosterhaern, Gerardus de Bree en Rutgerus Paludanus[4,7] gewoond hebben, weten wij weinig. Het is niet bekend waar deze woning stond en we weten ook niet hoe het huis er uitgezien heeft. Wel weten wij dat tijdens een kerkvisitatie in 1593 de kerk en de pastorie goed onderhouden waren en in goede staat werden bevonden.[8]
In het jaar 1602 (over oudere archieven beschikken wij niet), kwamen in Nederhorst den Berg de financiën voor het onderhoud van de pastorie van het eerder genoemde kantoor der beneficiële goederen in Utrecht. De kerk in Nederhorst had een groot aantal eigendommen (landen) die verpacht werden en waarvan (een deel van) de pachtopbrengst ten goede kwam aan het kantoor van de gebeneficieerde goederen. Daaruit werd behalve het onderhoud van kerk en pastorie ook het traktement van de predikanten betaald.[9] Voor het afdragen van die pachtopbrengsten aan het kantoor was de Heer van Nederhorst, toen Godard van Reede, verantwoordelijk.
Kennelijk verliep deze organisatie niet naar wens, want in februari 1626 kregen de predikant, de kerkmeesters en de Heer van Nederhorst, Godard van Reede, te horen dat de gemeente van Nederhorst zelf voortaan de pastorie moest onderhouden. Dit was natuurlijk niet volgens afspraak en op 1 maart 1626 schreven schout en kerkmeesters van Nederhorst dan ook een brief terug, met de klacht dat het onredelijk was dat de reparaties door de gemeente zelf zouden moeten worden gedaan, die daarvoor immers geen middelen had en dat de *"pastoorshuijsinghe door den ouderdom bijna vervalt, sulcx dat 'd selve huijsinghe bij den predicant niet Bequamelijcken en can gebruijckt ofte*

bewoont worden" en men verzocht dringend de pastorie te laten repareren uit de gebeneficieerde goederen: *"Ghelijck andere Pastoorhuijsingen ten platten lande gherepareert sijn"*. Schout, schepenen en kerkmeesters verzochten vervolgens de organisatie van het beheer van de financiën geheel te willen overlaten aan de Heer van Nederhorst[10], in wie zij kennelijk meer vertrouwen hadden dan in de Staten. Diens vader, Jonkheer Ridder Gerard van Reede (ca 1585-1612) was kanunnik van de Dom van Utrecht geweest en had een hoge functie bij de Staten als vertegenwoordiger van de hogere geestelijkheid (zogenaamd lid van de Geëligeerde Raad).[11] De familie zal dus precies op de hoogte geweest zijn van de financiële problemen waarin de kerk na de Reformatie geraakt was.

Twee dingen kunnen wij uit deze brief opmaken. Ten eerste, in 1626 was het huis al heel oud en vrijwel onbewoonbaar. Het tweede dat opvalt is, dat Nederhorst den Berg achtergesteld was geraakt en kennelijk wel pacht moest opleveren voor het onderhoud van de gebeneficieerde goederen, maar in tegenstelling tot de afspraak en de gewoonte in andere dorpen, daarvoor niets terug ontving.
In 1632 en 1633[12] leidden de voortdurende strubbelingen rond de vervallen pastorie naar een verandering in de financiële organisatie en werd een kleine 54 ha land dat eigendom was van de kerk ter vervening verkocht. De opbrengst (*f* 20.250)[10] kwam ten goede aan het kantoor van de gebeneficieerde

Afb. 2 De pastorie in 1631, het witte gebouwtje links van de huisjes, die toen langs de huidige Kerkstraat stonden (prent van Rademaker, naar Cl.Jz. Visscher).

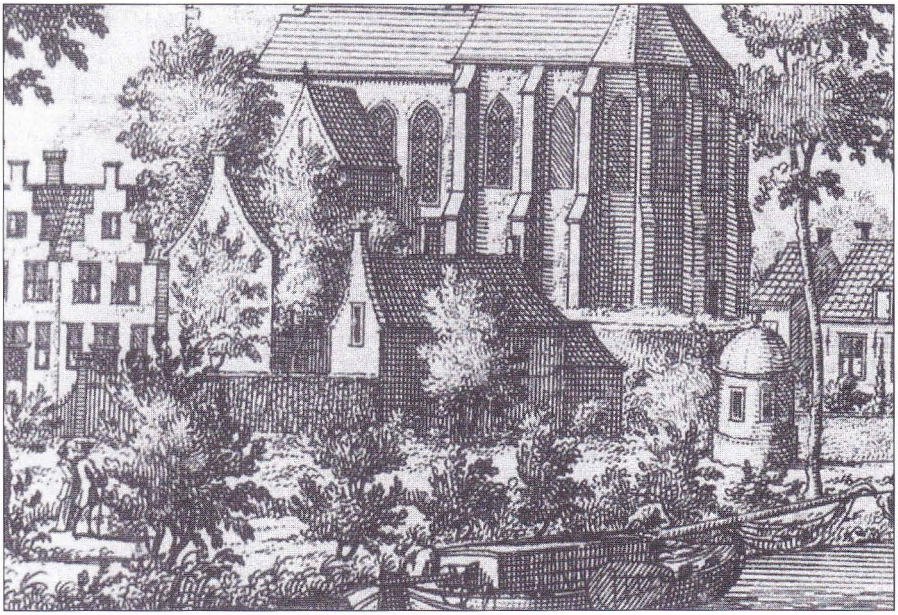

Afb. 3 De pastorie in 1719, in het midden met de zuidelijke witte gevel. Aan de Reevart-zijde de pastorietuin en een theekoepel (deel van een prent uit de Zegepraalende Vecht).

goederen[13] en zou naast de pachtopbrengsten van de verdere bezittingen dienen voor de reparaties aan de kerkelijke goederen van Nederhorst.

Dominee Paludanus, die in 1626 in deze pastorie woonde lijkt er intussen al genoeg van te hebben gehad, want hij ging over tot de aankoop van een ander huis.[14] In 1630 kocht hij van Adriaen Claessoon, die in de Rijp woonde, een *"seecker huijs en erve staende opten berge..., nu ter tijt bepoot, betimmert ende beheijnt .... Dit alles ten behoeve ende proffijte vande voorsz. paludanus ende sijne erfgen"*. Hij moest per jaar vier stuivers erfpacht betalen aan het Huis ter Horst. Het is heel waarschijnlijk dat dit huis staat afgebeeld op de prent van Rademaker uit 1631 (afb. 2). Het huis stond, zo lijkt het, in de huidige Kerkstraat, tegenover het koor van de kerk, op de plaats waar nu de "Bergplaats" staat.

De tweede pastorie, anno 1630

Wij moeten aannemen dat het huis, dat in 1630 werd aangekocht door ds. Rutgerus Paludanus, de tweede pastorie is geworden; het huis werd in 1649 in elk geval opgeknapt op kosten van het kantoor van de gebeneficieerde goederen. Rutgerus Paludanus diende daartoe een eigenhandig geschreven rekening ad *f* 1.089,-17-4 in. Een groot bedrag voor die tijd. Het huis heeft het

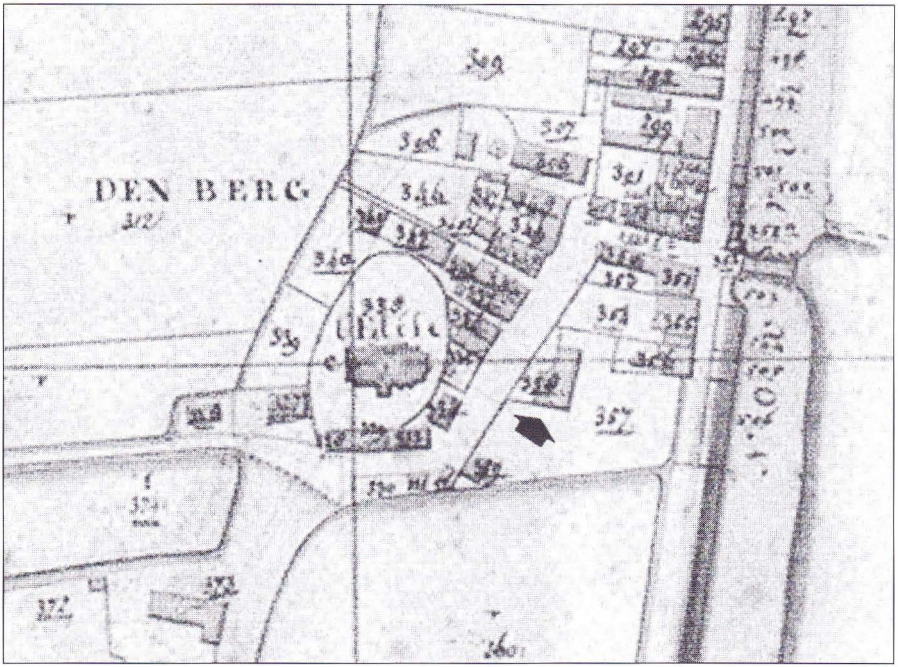

Afb. 4 Kadastrale kaart van Nederhorst den Berg uit 1818, met op nr. 358 (pijl) de pastorie.

vervolgens, heel lang (tot 1831) moeten uithouden, noodgedwongen, zoals hierna zal blijken. Op de prent uit de Zegepraalende Vecht van 1719 zien we andermaal de pastorie afgebeeld (afb. 3). Er zijn helaas heel weinig details aan te onderscheiden, maar het lijkt hetzelfde huis als in 1631.
Uit 1818 dateert de eerste kadastrale kaart van Nederhorst (afb. 4) en daarop kunnen wij aflezen dat nr. 358 de pastorie is, dat de tuin (357) er al bij hoorde en ook staatseigendom was. Er blijkt ook weer dat de pastorie aan de Kerkstraat stond op de plek waar nu de "Bergplaats" staat. De aanbouw van het huis is in overeenstemming met de plattegrond van het huis op afbeelding 3.

Deze tweede pastorie werd door de jaren bewoond door een lange reeks predikanten en velen van hen hebben met een steeds verder vervallende pastorie te maken gekregen:

Rutgerus Paludanus 1624-1667
Theodorus Paludanus 1667-1709
Johannes Vos 1709-1711
Pieter Poeraet[15] 1711-1730

Marten Adriaan de Jongh 1731-1737
Johannes Jacobus Roldanus[6] 1737-1742
Isaac Rijpland[6] 1743-1753
Henricus Rappardus[16] 1754-1801
Jan Daniël Ruijs 1801-1806
Engelbertus Marinus Dorper 1806-1816
W. Stroes Jansen 1816-1822
H.Woerman 1822-1824
Coert Daniël Canne 1824-1828
Pieter Mulder 1828-1830. Hij bleef hier predikant tot 1863 en is dus nog 33 jaar in de volgende pastorie gehuisvest geweest.

Perikelen rond het onderhoud van de pastorie van ca 1640-1830
Hoewel de financiën vanuit Utrecht goed geregeld leken, liep één en ander, zoals al is opgemerkt, lang niet naar wens. Nadat op 25 juni 1648 Godard van Reede gestorven was, kwam er namelijk op 14 oktober 1650 een herinnering uit Utrecht, dat wijlen de Heer van Nederhorst *f* 2.000,- schuldig was van 4 jaar pacht die hij van landerijen van de kerk ontvangen moest hebben en niet had afgedragen. Ook voor het traktement van de predikant was onvoldoende geld door de Heer van Nederhorst ter beschikking gesteld. De predikant moest volgens afspraak van 15 november 1627 *f* 450,- per jaar ontvangen en als hij meer dan drie kinderen had, *f* 500,-. De Heer van Nederhorst had voor de tijd van 13 jaar die *f* 50,- extra voor het bezit van drie kinderen, niet betaald en had dus ook daarover een schuld van *f* 650,-. Op 15 april 1670 waren dan ook de verplichtingen ten aanzien van deze financieringen een punt van discussie tussen Godards opvolger Gerard van Reede en Agnes van Reede tot Drakesteijn, Heere ende Vrouwe van Nederhorst en er werden weer opnieuw regels gesteld.[2]

Nadat er over de jaren 1686-1688, toen dominee Theodorus Paludanus, de zoon en opvolger van Rutgerus Paludanus, de pastorie bewoonde, weer reparaties werden uitgevoerd, vernemen we lange tijd niets. Dan, in 1769, wordt door de ontvanger van het kantoor der gebeneficieerde goederen betaald voor het leggen van een stenen goot langs het huis, om het regenwater af te voeren, *"waardoor de muren en fundamenten anders aanmerkelijk zoude benadeeld worden."* Er werd bij vermeld, *"vermits nu dit ongemak (het water) de totale ruïne van de pastorij huizinge, welker onderhoud zedert den Jare 1701, wanneer die tot laste van Ued. Mog. gekomen, vrij important is geweest, na zich slepen zoude, en daar door nog vrij groter lasten, tot huisvesting van den Predikant zouden moeten worden geimpendeerd* (= aangewend)".
Wij kunnen hieruit begrijpen dat in 1769 (het huis is dan zeker 140 jaar oud) de muren en hun fundamenten door het water zó waren aangetast, dat men

zelfs het woord ruïne bezigde. Het bewonen moet toen al zeer ongeriefelijk geweest zijn.
Toen in 1754 dominee Henricus Rappardus als predikant in Nederhorst den Berg kwam,[16] heeft hij wellicht ook de vervallen pastorie nog moeten bewonen, maar in 1786 kocht hij het logement van Jan Hardewel (het huis "Voortdijk", later bekend geworden als het huis van Bak, Voorstraat 17-19) en richtte dat in als pastorie.[17] Hij was rijk en kon dit zelf bekostigen. Wat er toen met het vervallen huis gebeurde is niet duidelijk. Mogelijk werden er, zoals men dat vaker deed, dagloners in gehuisvest, om het huis tegen diefstal en verdere afbraak te beschermen.
De opvolger van ds. Rappardus, ds. Dorper, die waarschijnlijk ook weer in de vervallen pastorie heeft moeten wonen, diende een verzoek in om tot renovatie van de pastorie te komen, maar zonder enig resultaat. Voor diens opvolger, dominee W. Stroes Jansen (in 1816) was het inmiddels een zeer urgent probleem geworden, kennelijk moest hij ook weer de bouwval betrekken. Het vinden van een oplossing werd echter belemmerd door grote administratieve rompslomp. Men moet bedenken dat ons land in deze periode in grote beroering verkeerde, door de invoering van de Franse administratie in de voorgaande jaren.
Op 15 november 1816 schreef ds. Stroes Jansen een brief aan het bestuur van de classis Amersfoort, waaronder Nederhorst ressorteerde, met het verzoek om financiële ondersteuning te mogen ontvangen voor het onderhoud van de pastorie, *"na de gunstige omwending van zaken waartoe de Ambachtsheer van zijne zijde alle pogingen aanwendt"*.[18] Waaruit die pogingen bestonden wordt niet duidelijk, maar de Ambachtsheer (kasteelheer) was presidentkerkvoogd en stond uiteraard in groot aanzien. Er gebeurde evenwel niets.

Tengevolge van de grenswijziging van 19 mei 1819, met als gevolg dat Nederhorst vanaf toen niet meer behoorde tot de provincie Utrecht, maar bij Noord-Holland was ingedeeld, belandde Nederhorst bovendien in de vergetelheid. Het kerkelijk beheer kwam in handen van Noord-Holland, maar de kerk in Nederhorst werd daar, volgens eigen zeggen, niet van op de hoogte gesteld. Ook op provinciaal niveau verkeerde de administratie overigens in grote verwarring, getuige een interne briefwisseling, waarin een op de vingers getikte Hollandse domeinbeambte zich verdedigde tegen de beschuldiging dat hij geen onderhandelingen meer met Nederhorst had gevoerd. Hij schreef: *"ik heb mij gehouden aan de verpligting, van geene eigenmagtige uitbreiding aan de mij opgedragen last te geven, en mij te moeten bepalen tot zoodanige voorwerpen, als de aan mij uitgereikte leggers aanwezen. Daar nu de Pastorie daar niet op voorkomt, en mij geheel onbekend is, evenzeer als de verpligting tot onderhoud, die voor het Domein bestaan kan, zoo heb ik gemeend, dat het aan die gemeente voegde op te komen, maar niet aan mij de-*

zelve op te roepen, en dus in haar belang eenen stap te doen, die mij in het belang van het Domein kwalijk genomen kon worden".[19]
In 1819 schreef de dominee andermaal een brief van zes kantjes aan de Staatsraad van Domeinen van Utrecht (het was dus ook hem nog niet duidelijk geworden dat hij zich inmiddels tot Noord-Holland (Haarlem) moest wenden), waarin hij de hele geschiedenis en het droevige verloop nogmaals uiteenzette.[20] Hij richtte zich tevens tot de Minister van Eeredienst, Jonkheer Repelaar van Driel, met de vraag tot wie men zich toch moest wenden voor deze problematiek en tot Minister Pallandt tot Keppel, die het onderwerp op zijn tafel had liggen, zoals de dominee had gehoord van de heer Tuyl, directeur der Domeinen. De officiële instanties wisten er door de administratieve chaos zelf geen weg meer mee. Uit een opmerking, pas in 1830 opgeschreven[21], begrijpen wij dat het verloop van de onderhandelingen met de Staten niet meer te traceren was, want zo schreef men: *"niets van deze afspraken(is) meer terug te vinden in notulen of andere stukken van de Staten, door de ruïnes die dezelven door de zedert voorgevallene revolutien hebben ondergaan en de zorgelose Transporten van deze gedaan, waar bij vele zijn verloren geraakt"*. Men bleek zich dan ook van alle vroegere afspraken te distantiëren en stelde de gemeente zelf verantwoordelijk voor het onderhoud van de pastorie. Maar de gemeente was zeer armlastig en kon dat onmogelijk opbrengen.

Eindelijk werd ook in Nederhorst duidelijk dat men in Haarlem moest zijn. In de notulen van de gemeenteraad van 31-1-1822 staat dat men de Staatsraad van Noord-Holland berichtte dat zij (Domeinen van Noord-Holland) nu de verplichting op zich moesten nemen voor het onderhoud van de pastorie. In 1820 en 1821 werden door ds. Stroes Jansen en in 1822 en 1823 door ds. Woerman *"veelvuldige adressen aan de Hoge Besturen geschreven"* en werden door ds. Stroes Jansen opgaven voor reparaties bijgevoegd.
En er kwam zo waar een antwoord. De Heer Fannius Scholten, president van Raden en Rekenmeesteren der Domeinen, zegde *f* 2.500,- toe voor herstel en *f* 150,- per jaar voor onderhoud. Maar het kerkbestuur ontving geen cent. En dat kwam, zoals later bleek, doordat Z.M. de Koning, die over deze zaken uiteindelijk moest beslissen, geen goedkeuring had gehecht aan het verzoek. De volgende predikant, ds. Coert Daniël Canne schreef daarop Z.M. de Koning persoonlijk een brief op 12 september 1826, met een vernieuwd verzoek over een toelage te willen beslissen, maar dan liefst wel van *f* 3,500,-, want de toestand was inmiddels zo deplorabel geworden dat *f* 2.500,- niet meer toereikend was voor de hoognodige opknapbeurt.

Eindelijk (28 oktober 1828) werd het kerkbestuur *f* 3.000,- in het vooruitzicht gesteld om *"de Pastorij in voegzamen en bewoonbaren staat te herstellen"*, maar men kreeg het geld niet in handen. Eerst moest er een bestek en begro-

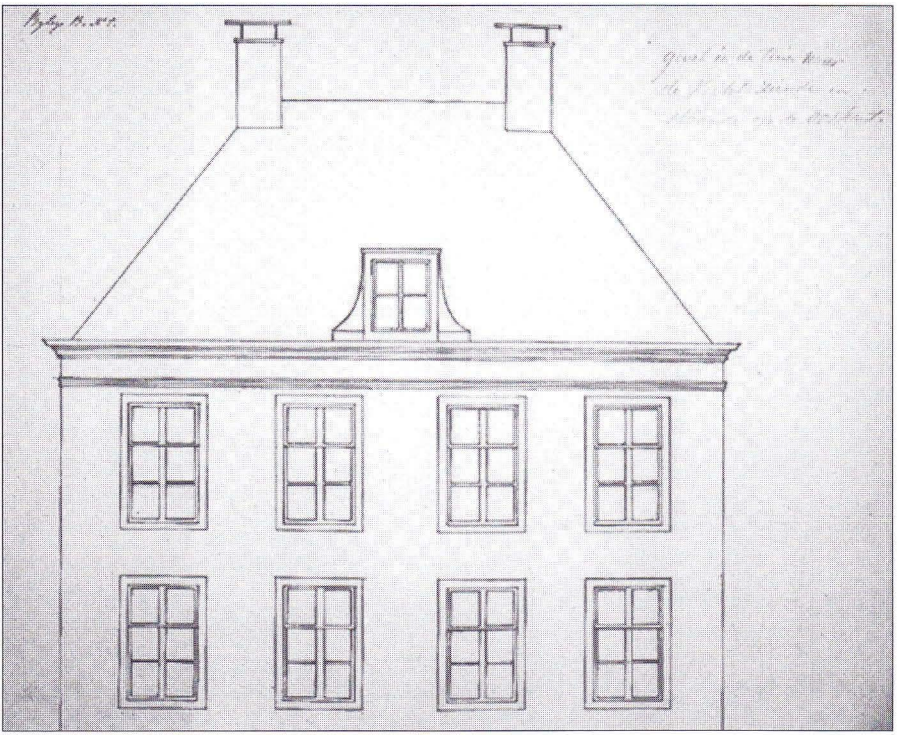

Afb. 5a Voorzijde met uitzicht op de Reevaart.

ting van de reparatiekosten worden ingezonden en tot zolang zou dit geld in de consignatiekas worden gestort, met de bedoeling daarvan rente te kunnen trekken. Het ging alles echter niet zonder slag of stoot. De plaatselijke timmerman Willem van Holst (hij was diaken in de kerk) maakte een bestek en tekeningen voor de modernisering van de oude pastorie (afb. 5a t/m d). Wij kunnen ons daardoor een voorstelling maken van de vorm en de uitstraling van het huis, zoals hij zich dat voorstelde. Het toont in gemoderniseerde vorm, volgens de tekening van de voorgevel (afb. 5a), het uiterlijk van een klein buitenplaatsje. De dominee behoorde tot de aanzienlijken in het dorp en moest dus deftig wonen. Op de plattegrond (afb. 5b) is te zien dat het een vierkant, blokvormig huis was, met op de begane grond twee kamers aan de voorzijde met uitzicht op de Reevaart en een kamer en een keuken aan de achterzijde.

Er moest zeer veel aan het huis gebeuren. De oost- en noordgevels waren erg verzakt en moesten geheel worden afgebroken, de fundamenten moesten vernieuwd worden en de muren weer opgemetseld. Men wilde de voorgevel met nieuwe rode Vechtsteentjes opfleuren. Zoals afb. 5c laat zien, werd alleen de

voorgevel hoog opgemetseld, zodat een verdieping ontstond, waarmee dus niet alleen een herstel, maar ook een vergroting van het huis werd voorgesteld. De achtergevel bleef lager, met als resultaat een wat wonderlijke constructie (afb. 5c, 5d). Alle ramen en deurkozijnen waren versleten en we zien in de gemoderniseerde voorgevel typisch begin 19e-eeuwse Empire ramen met de dikke middenstijl. De meeste vloeren dienden te worden vernieuwd; de keuken en de gang moesten met nieuwe blauwe bakken (plavuizen) belegd worden en in de keuken moest een nieuwe gootsteen komen. Deze vele veranderingen, zei men, zouden *f* 4.000,- gaan kosten.

Maar o wee, de plaatselijke Mr. metselaar Cornelis Schreuder (hij was luthers en tevens assessor en lijkt om één of andere reden de ontwikkelingen behoorlijk vertraagd te hebben) was op 24 december 1828 van oordeel dat *"de oude pastorie onherstelbaar is en het geld nutteloos besteed zoude zijn"* (afb. 6).[22]
In de Kersttijd van 1828 - vakantie zal het niet geweest zijn - werd er veel overleg gepleegd, want op 3 januari 1829 bleek het kerkbestuur het eens geworden te zijn over het feit dat *"de herstelde pastorij een zeer wanstaltig ge-*

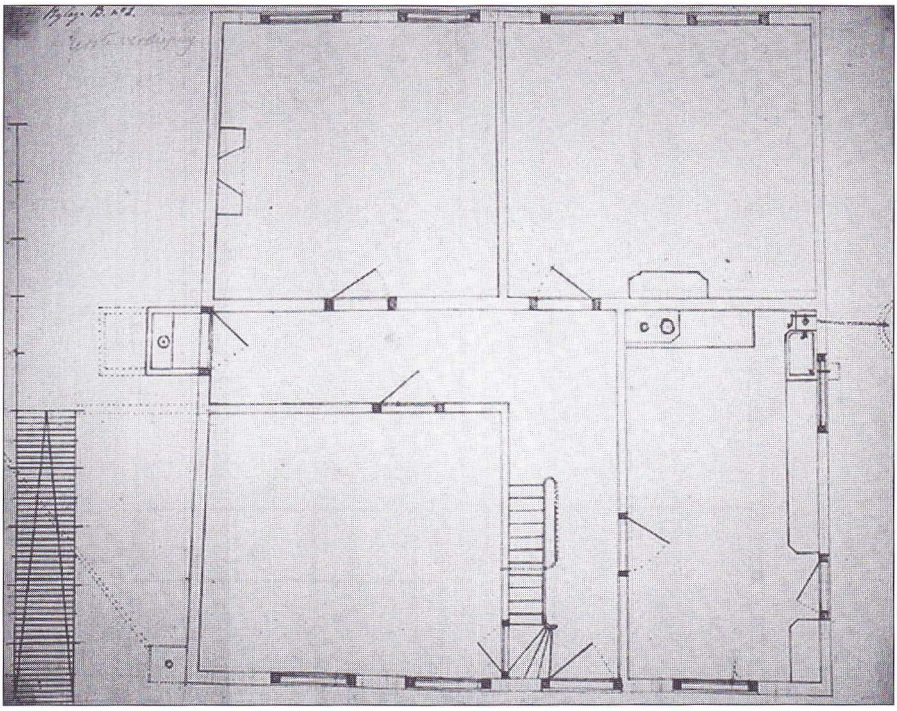

Afb. 5b Plattegrond, de voorgevel is aan de bovenzijde.

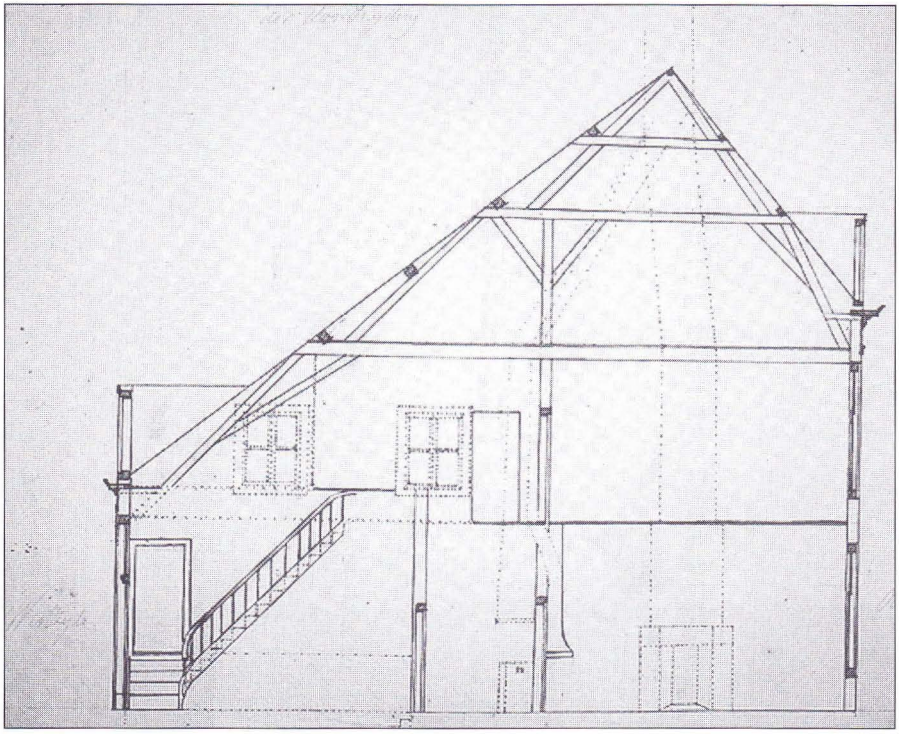

Afb. 5c Dwarsdoorsnede.

bouw(zou worden) aan de Vechtzijde van twee verdiepingen en aan de West- of dorpzijde van slechts ééne verdieping met een buiten verhouding hoog dak..." en dat er dus een nieuwe pastorie diende te komen,[23] met gebruikmaking van de toegezegde *f* 3.000,-. Men waagde het om dit aan de overheid mee te delen en ging zelfs zover, dat men een Amsterdamse opzichter verzocht een bestek en tekening voor een geheel nieuwe pastorie te maken. Dat gebeurde. Ook de tekeningen voor deze nieuwe pastorie zijn bewaard gebleven (zie bijlage), maar de kosten van uitvoering zouden *f* 10.500,- moeten bedragen en als men bruikbare onderdelen zou hergebruiken, *f* 9.000,-. De latere gebeurtenissen laten zien dat dit ambitieuze plan niet is doorgegaan, maar ondertussen stagneerde ook de verbouwing van het oude huis.

In 1828 deed ds. Pieter Mulder intree. Hem werd beloofd, dat stond in zijn beroepingsbrief, dat er vóór 1 mei 1830 een andere behuizing voor hem gereedgemaakt zou zijn. Goede raad was duur. De toestand was nu zeer nijpend geworden en er volgde een dringende roep om hulp van 12 kantjes van de kerkenraad en het kerkbestuur aan het Fonds voor behoeftige kerken en kerkge-

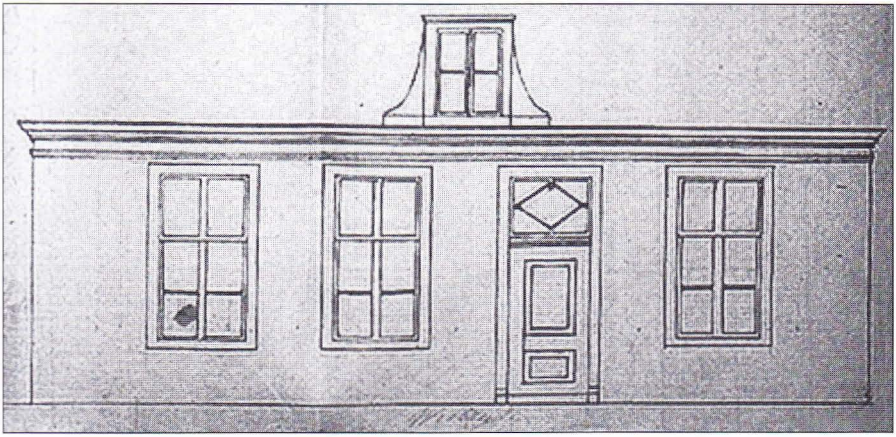

Afb. 5d Achtergevel uitziende op de kerk.

nootschappen. Aangezien een nieuwe pastorie voorlopig nog niet in zicht was, werd er tot die datum een huis gehuurd voor het domineesgezin en dat werd het huis van dokter Schultz, Voorstraat 12. De geschiedenis van dit huis, "De Laars", is eerder beschreven.[24] En zo gebeurde het dat vanaf 1-9-1828 de kerkmeesters van de Hervormde Gemeente dit huis huurden, waarmee overigens een zeer voorlopige oplossing werd gecreëerd,[25] want dokter Schultz (hij was diaken in de kerk) zegde de huur per 1 mei 1828 al weer op: zijn ouders zouden in dit huis gaan wonen.[26]

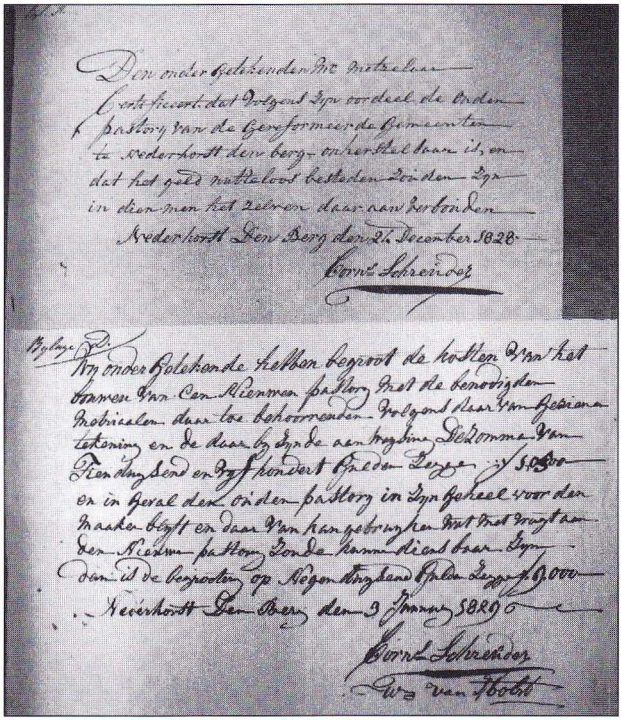

Afb. 6 Obstructie tegen de verbouwing van de pastorie in 1828 door meester-metselaar Cornelis Schreuder.

Het maakte dominee Mulder radeloos. Op 6 januari, krap 4 maanden vóór zijn huishuur ophield, verzond hij een scherpe, in overspannen toestand opgestelde brief aan het College van kerkvoogden, waarin de ergernis en wanhoop niet alleen maar tússen de regels door te lezen waren.[27] Hier volgen enkele strofen: *"....thans is het uiterst tijtstip gekomen, op hetwelk kan en moet worden beslist of er met Meij aanst. eene behoorlijke wooning tot pastorij zal zijn gereed gemaakt, dan of ik bij gebrek van dien, mij genoodzaakt zal zien mijn teegenwoordig verblijf te verlaaten zonder te weten waar mij te begeven.... hoezeer een vooruitzicht gelijk het mijne om..... met meubels, boeken, dienstboode, onder den blooten hemel te worden gezet, zelfs den daglooner zoude kwellen en verontrusten, en het derhalve niet te verwonderen zoude zijn, dat ik mij hierdoor in vele opzichten belemmerd gevoelle en in de kalmte gestoord, welke in mijne stand zo noodzaakelijk is... ik kan UwEd. verzeekeren dat boovenstaande verklaaring het gevolg is van nauwkeurig onderzoek en nadenken..... het geldt Uwe Eigene verantwoordelijkheid (waarom zoude ik dit verzwijgen?), daar op den 16 Januarij 1828 de somma van f 3.000,- door Z.M.den Koning gegeven is om de pastorij in voegzaame staat te herstellen en geenZints om met de Intreste nu genoemd Kapitaal de kerkelijke uitgaven en het Algemeen te dekken".*

Nu het domineesgezin ook al uit het huis van dokter Schultz werd gezet, móest er wel voor een ander pastorie worden gezorgd. Er leek licht te gloren: het huis *"Voortdijk"*, waar dominee Rappardus vroeger had gewoond, kwam vrij. Men verzocht in Haarlem dit te mogen kopen van de Amsterdamse juwelier en diamanthandelaar Mr. Wijnand van Hoesen, maar de zaak werd (opzettelijk?) vertraagd omdat de opzending van gevraagde stukken *"naar het Provinciaal College aan de ongesteldheid van den Heer Schreuder (de plaatselijke meester-metselaar) heeft gehaperd"*. Men vraagt zich af of hier een spelletje werd gespeeld. In elk geval kwam men niet tot overeenstemming, want pas op 6 augustus 1829 kwam het bericht uit Haarlem dat het kerkbestuur werd gemachtigd om dit huis te kopen, maar net twee dagen ervóór, op 4 augustus, werd het huis verkocht aan de (rooms-katholieke) rietdekker Johannes van Altena.

Maar inmiddels hadden zich andere ontwikkelingen voltrokken om in een onderdak voor het domineesgezin te voorzien, want de maat raakte vol. De voorzitter van de kerkvoogdij, Jonkheer mr. J. N. Warin, vader van de in Nederhorst beroemd geworden zusjes Constantia Jacoba Agnes (zij erfde op 5-jarige leeftijd de Ambachtheerlijkheid en het kasteel van haar oom Hans Hendrik van Haersma) en Clara Wilhelmina Elisabeth Warin, ging zich actief met de zaak bezighouden. Hij bood ten eerste als vader en voogd van de minderjarige Ambachtsvrouwe twee huizen aan. Het waren de huizen Voorstraat

3 en 4, waar heden de bakkerij Van der Linden gevestigd is. Het was een genereus aanbod, want na de verplichte schattingen in het bijzijn van een deskundige timmerman uit Blaricum en dominee Weiland van Weesp bleken deze huizen veel meer waard te zijn dan de oude pastorie aan de Kerkstraat. Maar ds. Mulder was ten einde raad. Hij stelde vast dat ook zo'n ruiling in feite een eigendomsoverdracht is, die dus ook weer door de Koning moest worden bezegeld, zodat iedereen moest inzien dat dit vóór 1 mei niet haalbaar was en hij wees alle schikkingen na 1 Mei van de hand, ook het aanbod van Jonkheer Warin om zijn intrek in kasteel Nederhorst te nemen.[28] De dominee nam het heft in eigen handen en zocht een huurwoning, liet zijn oog vallen op het buitenplaatsje "Hinderrust" aan de Hinderdam, maar vond de weg daarheen te onbegaanbaar. Op 16 april 1830 huurde hij het nu nog bestaande buitenverblijf Vreedenhorst langs de Vecht aan de Bergseweg in Vreeland van de heer Carl van Walree voor de somma van *f* 280,-. Gevolg: grote onenigheid in de kerkenraad, gemene beschuldigingen, want dominee zou beweerd hebben dat hij de huurprijs voor eigen rekening zou nemen (en dat van *f* 600,- traktement per jaar!). Hij is er gaan wonen en er werd een inzameling georganiseerd om de kosten te dekken. Bijna niemand wilde geld geven. De trouwe ouderling Gerrit Pas schreef op 24 april 1830 aan de voorzitter kerkvoogd, Jkh. Warin: *"...het is mij buijten verwagting niet mede maar tegen Gevalle het Geheele zelve Bedraagt maar 70-50. De Gemeente van Nederhorst heeft vrijwillig niet(s) over ik wens dies maar Dwang te gebruijken"*.

Jonkheer Warin schreef op 13 januari 1830 een uitgebreide Memorie aan het "College van Toezicht over de kerkelijke organisatie der Hervormden in Noord-Holland", waarin hij nogmaals de hele geschiedenis belichtte[29] en waaruit ons een beeld wordt geschetst van de stemming die er in de gemeente heerste.
Er lijkt boze opzet in het spel, zo suggereerde Jonkheer Warin, *"in de gemeente openbaarde zich... tevredenheid, dat het plan van den WelEerwaarde Heer Predikant en van den Ondergeteekende, om het huis van den Heer Verhoezen* (= Voortdijk) *te koopen was verijdeld"* en *"Of en welke menschelijkheden er onder deze zaak der Pastorij geschuild hebben/ Of er bazen te NederhorstdenBerg waren, die liever zelve geld verdienden aan Reparatien en verbouwing van de oude Pastorij, dan dat de f 3000,- tot aankoop van een groot huis werde gebruikt /Of er Particulieren waren die ongaarne het fraaiste huis uit het dorp tot Pastorij bestemd zagen/ Of er eigenaren van kleine woningen (: die nu duur gehuurd moeten worden omdat de daghuurders anders niet onder dak kunnen komen) zijn, welke met weerzin de Oude pastorij in daghuurders woningen veranderd, en daardoor zeker monopolie verbroken zouden zien/ Of de oude Pastorij met September 1826 enkel om derzelver volstrekte onbewoonbaarheid of om bijoorzaken verlaten is/ dan wel of toen*

een Particulier huis is gehuurd, opdat een doorslaand bewijs van de behoefte dezer Gemeente tot een betere Pastorij, aan het Departement van Eerediensten, ter volgends voordeele van deze Gemeente, gegeven werd/ Wil men niet onderzoeken; dat alles met den dekmantel der Christelijke liefde bedekkende, houdt het Kerkbestuur het daarvoor, dat hetzelve in deze gemeente geene opzettelijke tegenwerping heeft ondervonden".

Eindelijk een nieuwe pastorie, de derde: 1831

De inmenging van Jonkheer Warin zette de zaak eindelijk wel in gang. Op 29 juli 1830 kwam er een positief antwoord van *"het Provinciaal College van Toezicht over de Kerkelijke administratiën bij de Hervormden"*. Er kon nieuw gebouwd worden! W. van den Bosch, provinciaal opzichter van het net gebouwde Gevangenhuis te Hoorn, vervaardigde een bestek, de bijbehorende tekening is niet bewaard gebleven. Uit het bestek kunnen wij opmaken dat het nieuwe huis op dezelfde plaats gebouwd werd als de vorige pastorie. Er wordt alleen gesproken van *"een andere verdeling van de vertrekken"*. De leiding kwam aan aannemer Pieter Alenbeek. De aannemingsprijs bedroeg *f* 2.875,-. Er moet dus wel zeer zuinig gebouwd zijn. Het oude huis (de tweede pastorie!) werd heel omzichtig afgebroken en alle stenen werden schoongemaakt en op tassen gezet. Het houtwerk, balken en vloerplanken werden droog opgeslagen om weer hergebruikt te worden en ook de dakpannen en muurankers moesten bewaard worden. De fundamenten moesten goed uitgegraven worden tot op de kleilaag en er werd niet geheid!

Welke verandering er in de vertrekken werd aangebracht, wordt niet helemaal duidelijk, maar er wordt gezegd dat de gang 90° is gedraaid. De ingang lag nu op het zuiden in de smallere zijgevel. De deur had een bovenlicht, ervoor lag een blauwe stoep van enkele treden hoog. Aan weerszijden van de deur was een raam. Achter de ingangsdeur begon de lange doorlopende gang, die uitkwam bij de noordelijke gevel, bij de achterdeur. Ook naast die deur was aan weerszijden een raam.

Het aanzicht aan de zijde van de Vecht met 5 schuiframen waarin boven twee en onder vier ruiten en een dikke middenstijl (empire-ramen), afgesloten door middel van binnenluiken, heeft zeker wel geleken op afb. 5a, maar dan zonder de deur. Aan de zijde van de kerk waren ook 5 ramen.

De bovenverdieping liet vóór 4 schuiframen zien en achter 4 draairamen en in elke zijmuur, zoals ook in de huidige pastorie, was een rond venster.

Beneden waren vier vertrekken en een keuken, waaronder een provisiekelder met een half bolvormig gewelf en een vloer bedekt met geglazuurde plavuizen. In de keuken was een gootsteen met de oude pomp, waaruit een pijp naar de put voerde. Er was een "regtbank" waaronder de turfkist stond en er was een hangschoorsteen, waar het fornuis onder stond. Maar er was ook een bedstede in de keuken. Op de vloer lagen blauwe plavuizen. Eén van de vertrek-

ken was de eetkamer, de tweede de huiskamer (binnenkamer genoemd). Daarin werd de Engelse schoorsteen uit de oude pastorie met een marmeren schoorsteenmantel opnieuw aangebracht en ook in de eetkamer moest zoiets komen; in het derde vertrek waren bedsteden. Boven waren de studeerkamer en twee slaapkamertjes.
In het dak zat een dakkozijn, zoiets als op afb. 5a en het dak was aan de zijde van de kerk gedekt met blauwe platte Woerdense pannen en met de oude rode pannen aan de Vechtzijde. De nokpannen waren ook blauw.
Op 6 juni 1831 konden de kerkvoogden aan de President van het College van Toezicht melden dat de pastorie klaar was en dat men kon komen controleren.[30]

Op de kadastrale kaart van 1818 (afb. 4) zien wij waar het huis stond en ook uit het bestek weten we dat het op dezelfde plaats stond als de tweede pastorie, dus in de Kerkstraat, waar nu de "Bergplaats" staat.
Er was een zeer grote tuin bij, aan de kerkzijde omheind, zoals nu nog, door een muur met steunberen, die gerestaureerd moest worden. Er was toegang door een zuidelijk gelegen poortje. Aan de Vechtzijde was een houten poort met een "hekken deur". De tuin moest voor *f* 960,- worden aangelegd[31] en moest ongetwijfeld de groenten en het fruit voor het predikantengezin gaan opleveren.

Opnieuw problemen: 1857
Nog maar 26 jaar later bleken er ernstige gebreken aan de pastorie. De Hoofdingenieur van de Waterstaat ontving een brief met klachten.[32] Al een week later kwam ir. Van Diesen met de trein naar Vreeland en werd met een tilbury afgehaald van het station. Wat was er aan de hand? Veel: de zijgevel was merkbaar aan het verzakken. Het metselwerk was afgescheurd bij de zolderbalken. De binnenmuur was aan het zakken, want de deuren klemden steeds meer. De zijgevel had een deel van de voorgevel meegesleurd, waardoor de daarin aanwezige voordeur verwrongen was. De ingenieur schrijft: *"De verschijnselen kwamen mij zo ernstig voor dat ik onmiddellijke voorziening tot het verhoeden van ongelukken, zoo lang de herstelling niet plaatsvond, aanraadde, en daartoe het plaatsen van stevige stutten onder de uiteinden van al de zolderbalken en neerkomende op een doorgaande plaat aanbeval... De verzakking moet aan het ongelijk draagvermogen der funderingen worden toegeschreven."*[33] Hij twijfelde zeer aan de uitvoerbaarheid van een herstel, want *"de woning is op zoodanige ligte wijze te zamen gesteld, getuige hiervan o.a. de verwonderlijke zwakke bouwtrant van de kap..."* en stelde dan ook dat *"de heren kerkvoogden daarom aan het geheel nieuw opbouwen eener betere pastorie op geringen afstand van de tegenwoordige, de voorkeur geven. Hiermede zoude al ligt eene som van f 6.000,- gemoeid zijn, waarin*

de gemeenteleden, zoo hoopten de kerkvoogden, wel voor f 1.500,- zouden willen deelen, tegen een jaarlijkse rente."
Het Provinciaal College van Toezicht vroeg zich ernstig af of de Regering op nieuw te hulp zou willen komen na zo'n korte tijd. Nader onderzoek bracht aan het licht dat de verzakkende muren gewoon onvoldoende ondersteuning hadden ondervonden omdat die niet op de oude fundering van de vroegere pastorie werden gebouwd. Men had moeten heien, wat destijds onnodig werd gevonden!
Nieuwbouw was weer noodzakelijk.

Weer een nieuwe pastorie, de vierde: 1861-heden
De hoofdingenieur van Noord-Holland maakte een globaal ontwerp en begroting voor een gebouw van twee verdiepingen, beneden drie kamers, een keuken en een kelder met een kelderkamertje. Op de eerste verdieping zes kamers van verschillende grootte en daarboven een zolder. Het huis staat er nog.
Het geheel ging *f* 6.000,- kosten en de afbraak van de oude pastorie bracht *f* 800,- op.
De gemeente droeg zelf *f* 1.200,- bij, de Diaconie *f* 2.000,-, en verder de provincie, het Rijk en het Synodale fonds elk *f* 1.000,-.[26]
Op de recente kadastrale kaart kunnen we zien waar de pastorie (afb. 7, nr. 1871) staat ten opzichte van de oude pastorie, thans de "Bergplaats". De nieuwe pastorie werd dus gebouwd midden in de tuin met uitzicht op de Reevaart, zodat het gezin van ds. Mulder (zij bleven tot 1863), nu eindelijk een nieuw huis kreeg. In juni 1861 was het zover. Deze pastorie heeft vervolgens de gezinnen van de vol-

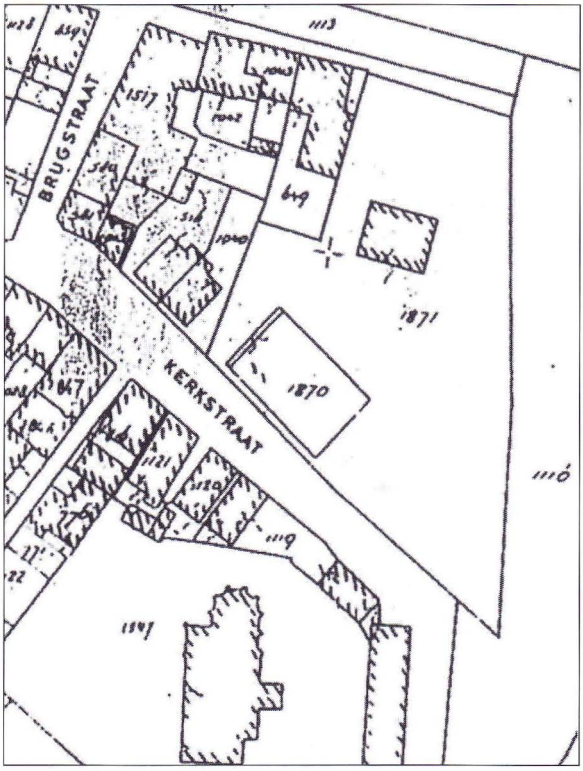

Afb. 7 Recente kadastrale kaart, met de plaats van de huidige pastorie (nr. 1871). De oude pastorie stond waar nu de huidige "Bergplaats" is (nr. 1870).

gende predikanten geherbergd:

P. Mulder 1861-1863
I.J. Dermout 1863-1865
B. Mossel 1865-1869
H. Smeding 1870-1873
H.A.J. Lütze 1874-1878
A. Veenhuijsen 1879-1913
W.W. Siddré 1915-1921
P. Warners 1921-1930
H.P. Stegenga 1930-1940
J.J. van Zorge 1941-1946
A. van der Heij 1946-1950
W.B. de Weerd 1950-1971
W. Harleman 1971-1975
W. van Tricht 1975-1983
M. Hooimeijer 1983-1991
R. Nummerdor 1992-2000
N.J.P. Sjoer 2000-heden

Samenvattend kunnen wij zeggen dat de geschiedenis van de pastorieën teruggaat tot vóór de Reformatie. Uit de bronnen blijkt dat het onderhoud en de nieuwbouw van de pastorieën grote financiële problemen hebben opgeleverd. De ernstigste problematiek, gepaard gaande met ruzies en intriges, speelde rond de uiteindelijk in 1831 gebouwde pastorie. De zeer noodzakelijke nieuwbouw kwam toen tot stand door het gezaghebbende en wijze optreden van Jonkheer N.J. Warin, kerkvoogd en kasteelheer. Helaas werd deze pastorie door gebrek aan geld en technisch inzicht buitengewoon slecht gebouwd en moest in 1860 al weer worden vervangen door de huidige pastorie, die tot nu toe de laatste is in een reeks van vier.

Bronnen

[1] Dr. L.A. Snijders. Over oude pastorieën en pastores. Walburg Pers, Zutphen 2004.
[2] Elizabeth den Hartog. De oudste kerken van Holland. Utrecht 2002.
[3] Beneficiële goederen van de Staten van Utrecht. Inv. nr. 76: 552. HUA, Utrecht.
[4] Els N.G. van Damme. De Reformatie in Nederhorst den Berg. De vroegste predikanten. Werinon 36, 15-26, 1999.
[5] W.H. den Ouden. Kerk onder het patriottenbewind. Kerkelijke financiën en de Bataafse Republiek 1795-1801. Zoetermeer 1994.
[6] W.H. den Ouden. De ontknoping van de zilveren koorde. Boekencentrum, Zoetermeer 2004.
[7] Els N.G.van Damme. Bedienaren des Woords in de eerste helft van de 18e eeuw in Nederhorst den Berg. Werinon 40, 10-18, 2000.
[8] Jan Baar. In: Een kansrijk bestaan. Parochiebestuur KAN, Hilversum, 2000.
[9] E.P. de Booy. Het archief van het Huis Zuilen van 1385-1951. Inv. nr. 76. HUA, Utrecht.
[10] *Extract uijt de xi^de^ Reeck^se^ van Simon Claesz van Blanckendael vande gebeneficieerde goederen 's Lands van Utrecht voor den Jare 1602.* Inv. nr. 76: 552. HUA, Utrecht.

[11] J. Krol. De geschiedenis van Nederhorst den Berg. Arnhem 1949.
[12] ORA Ned.d.Berg 3349: 145-149 (24-5-1632) en 165 (29-6-1633). SAGV, Hilversum.
[13] HG/KV Ned.d.Berg 34a no 8. (11 -4-1829). SAGV, Hilversum.
[14] ORA Ned.d.Berg 3349: 97 (18-5-1630). SAGV, Hilversum.
[15] Els N.G. van Damme. Dominee Pieter Poeraet, predikant in Nederhorst den Berg van 1711-1730. Werinon 37, 16-26, 2000.
[16] Els N.G. van Damme. Henricus Rappardus. Predikant (1754-1801), zakenman en ambachtsheer in Nederhorst den Berg. TVE 19, p. 64-77. 2002.
[17] Els N.G. van Damme. Voortdijk, een buitenplaatsje in Nederhorst den Berg uit de late Gouden eeuw. Jb. Niftarlake 2000, p. 40-53.
[18] Missive W. Stroes Jansen aan Classis Amersfoort. 15-11-1816. R24-2: 210. HUA, Utrecht.
[19] Inv. 357: 98 (14) (5-6-1823). RANH, Haarlem.
[20] HG/HK Ned.d.Berg 31 (15-5-1819). SAGV, Hilversum.
[21] HG/KV Ned.d.Berg 34a no 4. (z.j. ca 1830). SAGV, Hilversum.
[22] HG/KV Ned.d.Berg 34a: 8 (3-1-1829). SAGV, Hilversum.
[23] HG/KV Ned.d.Berg 34a: 9 (voorjaar 1829). SAGV, Hilversum.
[24] Els N.G. van Damme. "De Laars"een 17e eeuws huis aan de Voorstraat in Nederhorst den Berg. Werinon 48, p. 12-25, 2002.
[25] HG/KV Ned.d.Berg 34a: 83 (1-9-1828). SAGV, Hilversum.
[26] HG/KV Ned.d.Berg 19 z.j. SAGV, Hilversum.
[27] HG/KV Ned.d.Berg 34a:22 (6-1-1830). SAGV, Hilversum.
[28] HG/KV Ned.den Berg 34a:49 (2-8-1830). SAGV, Hilversum.
[29] J.N. Warin. Pro Memoria wegens de Pastorij van Neder Horst den Berg. HG/KV Ned.d.Berg 34a: 111 (13-1-1830) SAGV, Hilversum.
[30] Inv. 120:193 (6-6-1831). RANH, Haarlem.
[31] Prov. Coll. van Toezicht inv. 120: 218 (1830). RANH, Haarlem.
[32] HG/KV Ned.d.Berg 36 (21-9-1857). SAGV, Haarlem.
[33] Ib. (14-10-1857). SAGV, Haarlem.

Bijlage

Tekeningen van de in 1830 te bouwen pastorie, die door gebrek aan financiën niet gerealiseerd kon worden.

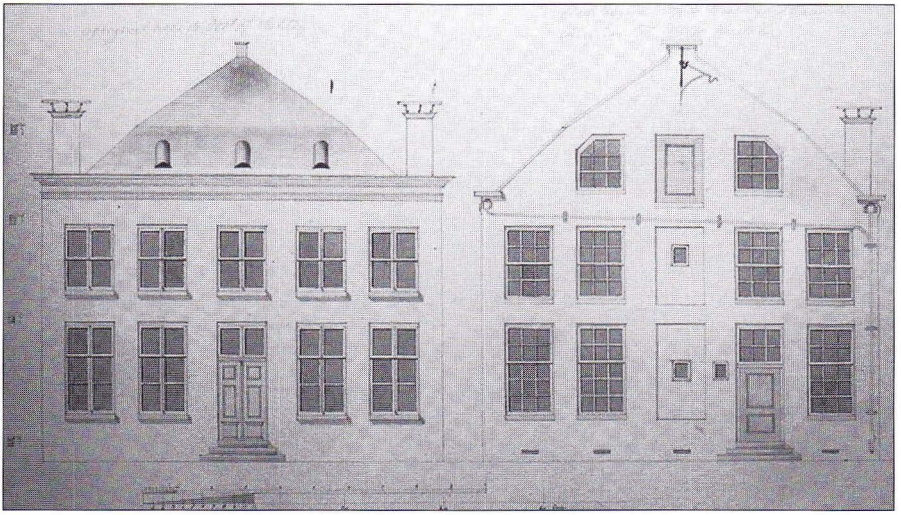

Voorgevel links, met uitzicht op de Reevaart, rechts de achtergevel.

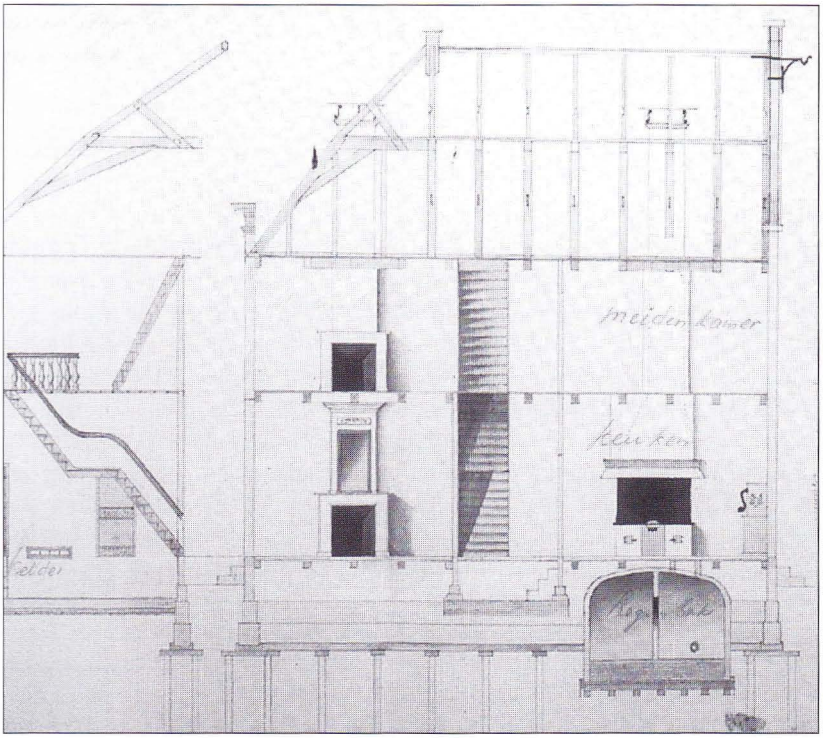

Dwarsdoorsnede.

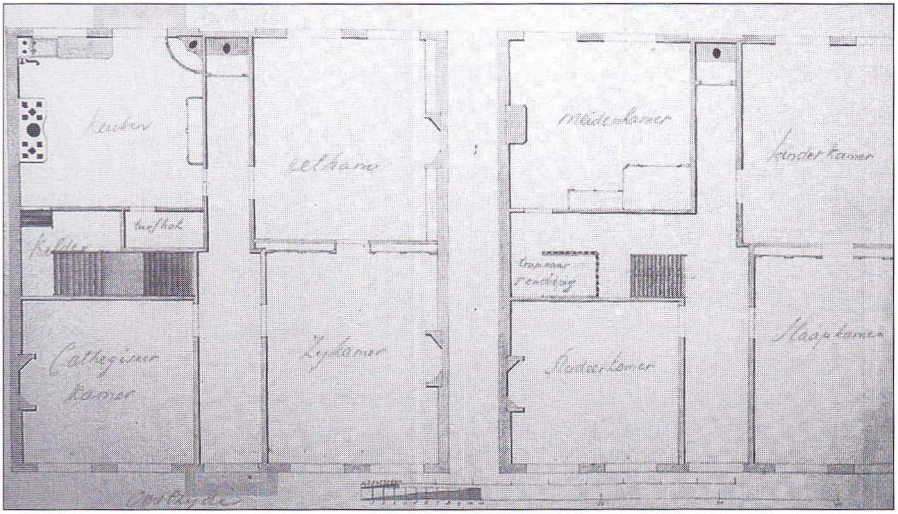

Plattegronden; links benedenverdieping, rechts bovenverdieping.

Een nieuw Zusterhuis voor 'De Voorzienigheid'

Jan Baar

De Zusters van 'De Voorzienigheid' aan de Voorstraat

Op 9 december 1892 vestigden de Arme Zusters van het Goddelijk Kind uit Amsterdam zich in Nederhorst den Berg om, op verzoek van pastoor Vismans, het onderwijs aan de katholieke kinderen in zijn arme parochie over te nemen van de Ursulinen van Grubbenvorst. Moeder Matthea en vijf medezusters betrokken het klooster in de oude pastorie aan de Voorstraat en namen daar ook de zorg voor een aantal verlaten en verweesde meisjes op zich. Aanvankelijk had de kloosterorde ook het plan een ouden-van-dagengesticht te beginnen in Den Berg. Zuster Gerardina noemde in haar kroniek de dag dat de eerste H. Mis in de kapel werd opgedragen *"een van die vreugdedagen, die met gouden letters in de geschiedenis van de kleine 'Voorzienigheid' in het nederig 'Den Berg' zijn opgetekend."* De lessen werden gegeven in lokalen in het voormalige kerkgebouw achter de Voorstraat. Ondanks de ontoereikende geldmiddelen en steun pakten de zusters de zaken energiek aan. In 1903 gaven zij aan de in Nederhorst en den Berg en wijde omgeving werkzame architect Th.E.B. Honders opdracht een nieuw Gesticht 'De Voorzienigheid' aan de Voorstraat te bouwen. Een jaar later nam de Hiëronymus Aemilianus Stichting (de onderwijstak van 'De Voorzienigheid', die scholen in het hele land in beheer had) de onderwijszorgen helemaal van het kerkbestuur over en kon de school uitgebreid worden.

Toen in 1920 de gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs bij wet geregeld was, zag de Stichting mogelijkheden voor een modern schoolgebouw. Aan de overkant van de Reevaart, vlak naast de kerk, kon in 1922 een nieuwe school met zes lokalen door pastoor Van den Burg ingewijd worden. Eigenlijk was scheiding van school en klooster tegen de regels van de congregatie, maar omdat het niet anders kon, werd toegestaan dat zij niet op hetzelfde terrein stonden. De schoolzusters kregen nu ook volledig als leerkracht betaald. Nu had de kloostergemeenschap voor het eerst ook een goede vaste bron van inkomsten. De Pius-almanak prees de school als de beste school voor schipperskinderen om voorbereid te worden op de Eerste Heilige Communie.

Al vanaf het begin werd er rekening mee gehouden, dat er aan de Dammerweg naast de school ook een nieuwe behuizing voor de zusters zou moeten komen. Het boerderijtje, dat naast de school stond, was al in het bezit van het kerkbestuur en toen de pachter Jaap van den Akker overleed, namen de plannen vastere vormen aan.

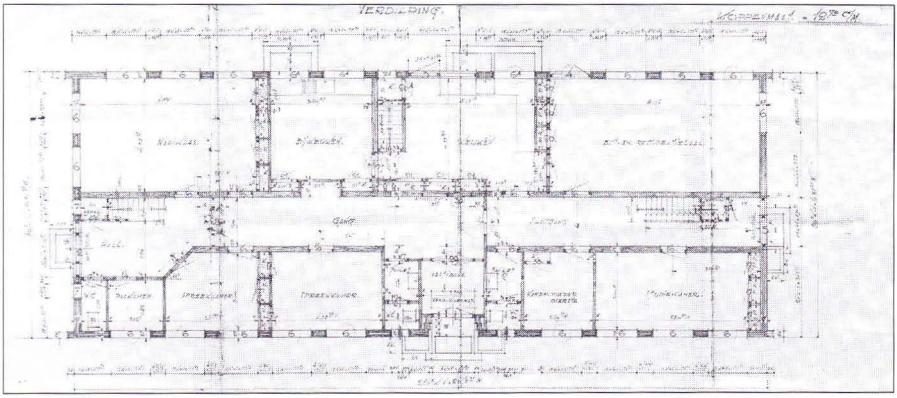

Bouwtekening van de benedenverdieping.

Naar de overkant. Bouwplan en aanbesteding

Aanvankelijk probeerde pastoor De Wolf zich met de bouw van een nieuw gesticht te bemoeien, hoewel de parochie niets kon bijdragen. Zijn plannen werden afgewezen: te duur en niet praktisch. Tenslotte kwam De Voorzienigheid in oktober 1934 tot het besluit het kindertehuis in Den Berg op te heffen en af te zien van 'een gesticht voor oude lieden'. De bewaar- en naaischool kon in de oude gebouwen blijven. Eigenlijk vond het bestuur van de Stichting, dat een huis zonder 'liefdewerken' niet kon.

Architect J.J.M. van Halteren kreeg van 'De Voorzienigheid' de opdracht een Zusterhuis te ontwerpen. Ongetwijfeld was hij bij het bestuur van de congregatie bekend en zal men voldoende vertrouwen in zijn capaciteiten gehad hebben.

In september 1935 diende hij een 'Plan voor het bouwen van een Zusterhuis te Nederhorst den Berg' in, waarvan de kosten geraamd werden op *f* 28.000,00. De Stichting accepteerde dit plan en zond het ter goedkeuring aan het bisdom.

Burgemeester en Wethouders verleenden 28 januari 1936 de vergunning voor de nieuwbouw. Nadat enige aanmerkingen van gemeente-architect Burger ter harte genomen waren, kon op woensdag 12 februari om 11.00 uur de openbare aanbesteding plaats vinden. De inschrijving stond alleen open voor RK georganiseerde aannemers. De 26 aannemers uit het hele land waren de dag tevoren in Café Den Berg aan de brug samengekomen voor de aanwijzing en hadden de situatie ter plaatse kunnen bekijken.

Het aannemersbedrijf Wittebrood te Beemster verwierf voor *f* 21.880,- de bouwopdracht.

Architect J.J.M. van Halteren

Johannes Joseph Maria van Halteren werd op 14 april 1893 geboren in

Amsterdam. Na de Industrieschool aldaar nam hij privaatlessen en lessen aan de Haagse Tekencursus voor de acte MO Tekenen. Hij werkte o.a. in Amsterdam op de tekenbureaus van de architecten Jan Stuijt en Jos Cuijpers en was ook werkzaam bij de Dienst Rijksgebouwen. Vanaf 1919 was hij als architect gevestigd in Den Haag. Later vestigde hij zich in 's-Hertogenbosch. Vanaf 1925 bouwde hij inrichtingen voor opvoeding en onderwijs, ziekenhuizen en kerken, verzorgingshuizen en kloosters, zoals het kloosterbejaardenoord Piushove in Nijmegen (1926). Ook ontwierp hij diverse landhuizen. In 1938 kreeg hij de opdracht voor het opbouwen van de door brand verwoeste Sint Dominicuskerk te Tiel.
Verder bouwde hij enige kerken in Gelderland en Brabant, o.a. in Volkel de kerk van H. Anthonius Abt (1938) en nieuwe kerken ter vervanging van in de oorlog verwoeste voorgangers, zoals de Sint Servatiuskerk te Wijbosch/ Schijndel (1952), de Sint Stephanuskerk in Moerdijk (1956) en de kerk van Sint Victor en Gezellen te Wamel (1957).

Vlot verloop van de werkzaamheden
Al vlot na de aanbesteding gingen de mannen van Wittebrood aan de slag. De aannemer had buiten de gewone bepalingen ook rekening te houden met de 'Bepalingen voor bouwkundige werken, uitgevaardigd door het Hoogwaardig Episcopaat van Nederland'. De Bouwinspecteur van het Bisdom Haarlem mocht ten allen tijde komen controleren. Onderaannemers, arbeiders en leveranciers moesten rooms-katholiek zijn en lid van een RK Stands- of Vakorganisatie. 'Onbekwame, onbescheiden, onwillige of zich aan

Het Zusterhuis aan de Dammerweg kort na de bouw.

misbruik van sterken drank schuldig makende werklieden' kon de toegang tot het werk ontzegd worden.
De aannemer diende zoveel mogelijk werkvolk uit Nederhorst den Berg in dienst te nemen.
Drie maanden na de gunning moest het gebouw waterdicht zijn en weer drie maanden later klaar en goedgekeurd.
Het werk vlotte goed en verliep blijkbaar zonder problemen. Begin augustus verdwenen de steigers en werd het resultaat pas goed zichtbaar. Na de voltooiing en goedkeuring bleef het werk nog vijf maanden in onderhoud bij de aannemer om fouten en gebreken te herstellen.

De plechtige inwijding
De inwijding werd bepaald op dinsdag 13 oktober. Deken Boekhorst van Ouderkerk aan de Amstel verrichtte de plechtigheid. Met assistentie van pastoor Groot en oud-pastoor De Wolf droeg hij in de kapel een plechtige H. Mis op. De Eerwaarde Zusters zongen 'op zeer verdienstelijke wijze' de Gregoriaanse gezangen. Alleen genodigden konden de inwijding bijwonen vanwege de geringe ruimte. Rector De Jong, architect Van Halteren, de wethouders Nieuwendijk en Brouwer, dokter Roelofsen, gemeente-secretaris Verheul, leden van kerk- en armbestuur en vertegenwoordigers van de Congregatie van 'De Voorzienigheid' waren onder de aanwezigen. Vele parochianen hadden blijk gegeven van hun belangstelling en vreugde door het zenden van bloemen en planten.

Het einde van het Gesticht 'De Voorzienigheid'
De bestemming van het oude klooster met de opvallende neo-renaissancegevel en bijgebouwen aan de Voorstraat B 63 bleef lang onbestemd. Tenslotte besloot de congregatie het Zusterhuis af te breken en de schoolgebouwen in stand te houden als vakantiehuis voor de Amsterdamse gestichtskinderen. Zuster Petrus van de naaiklas kon haar gouden kloosterjubileum in mei 1936 nog in de oude behuizing vieren. De laatste interne schoolkinderen vertrokken in augustus naar Amsterdam.
Aannemer A.G. de Groot uit Den Berg kocht het Gesticht voor de sloop. Het puin werd deels gebruikt voor de verharding van de weg voor het nieuwe Zusterhuis.
Later kwam de kleuterschool 'Sint Theresia' van zuster Ulrica in de lokalen aan de Voorstraat. Ook de welpenhorde 'Sint Willibrordus' vond er enige jaren een onderdak. Na de bouw van de Pius X-kleuterschool in 1959 naast het Zusterhuis aan de Dammerweg kocht de gemeente Nederhorst den Berg het complex en kwam de gemeentewerkplaats in de gebouwen. In 1970 werd de toegangsweg naar de Horn- en Kuijer over het terrein aangelegd en in 1985 verrezen aan de Jacob van Ruysdaelstraat een aantal woonappartementen.

De kapel van 'De Voorzienigheid'. Achter het altaar zijn de sacristie en de biechtstoel.

Een verfraaiing voor het dorp

Begin oktober konden moeder-overste Wilfrida en haar zusters met de verhuizing en inrichting beginnen. Het nieuwe Zusterhuis, met een mooie hoofdingang, vestibule en brede gangen met tegellambriseringen en terrazzovloeren, had op de bovenverdieping tien kamers voor de zusters, een ziekenkamer, een badkamer en twee kamers voor inwonende onderwijzeressen. De fraaie huiskapel met altaar, beelden, kruiswegstatie en eenvoudige glas-in-loodramen, sacristie en biechtstoel, zal de zusters in het bijzonder aangesproken hebben. Het altaar was door de parochianen geschonken uit dankbaarheid voor alles wat de zusters in 44 jaar voor de parochie en gemeenschap hadden gedaan. Een damescomité had de benodigde gelden bijeen gebracht. Beneden waren er twee spreekkamers, een recreatiezaal/huiskamer, een grote keuken met bijkeuken en een strijkkamer met linnenkamer. Een lokaal voor handwerkonderwijs met paskamer bood vele mogelijkheden.

De nieuwbouw lag op dezelfde afstand van de weg als de Sint Josephschool. De zusters zullen het fijn gevonden hebben, dat school en kerk zo vlakbij waren.

Het terrein met een oppervlakte van 2700 vierkante meter grensde direct aan water en legakkers van de Spiegelpolder en bood heel wat leefruimte en mogelijkheden voor de tuinaanleg. De planten en bomen, die niet in de weg ston-

den mochten blijven staan. Voor het terrein liep nog de wegsloot van de Dammerweg.
'Het geheel, in sobere stijl opgetrokken, zal tot verfraaiing van ons dorp strekken', vond de correspondent van de G. en E. Ook was hij van mening, dat het gebouw goed in de omgeving paste.

'In deze woning is Jezus Koning'

De zusters zullen in het begin niet geweten hebben waar ze waren: vanuit een verwaarloosde, krappe en verouderde behuizing naar een gloednieuw, ruim en praktisch zusterhuis mét centrale verwarming, vlakbij school en kerk. Maar het gewone kloosterleven nam al gauw zijn loop. De vier schoolzusters hadden hun werk, de naaischool draaide en huishouden en tuin vereisten de nodige werkzaamheden.
De gebeds- en zangbijeenkomsten in de kapel vormden een vast punt voor de kloosterlingen. Elke maandagochtend om kwart voor zeven kwam de pastoor,

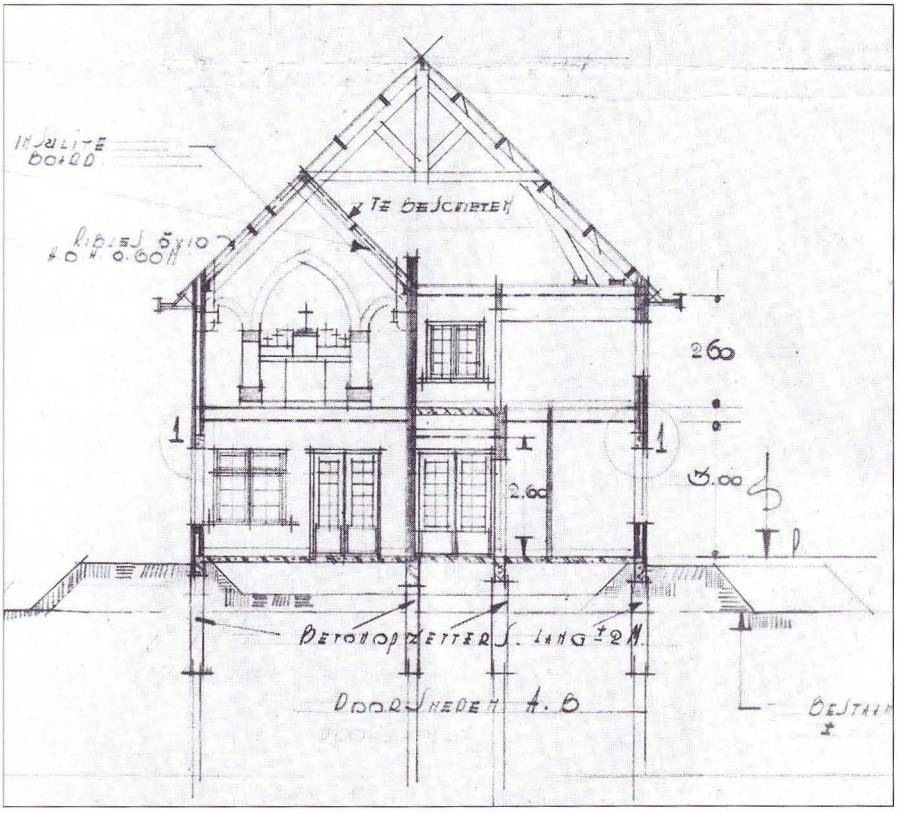

Bouwtekening "Doorsneden A.B".

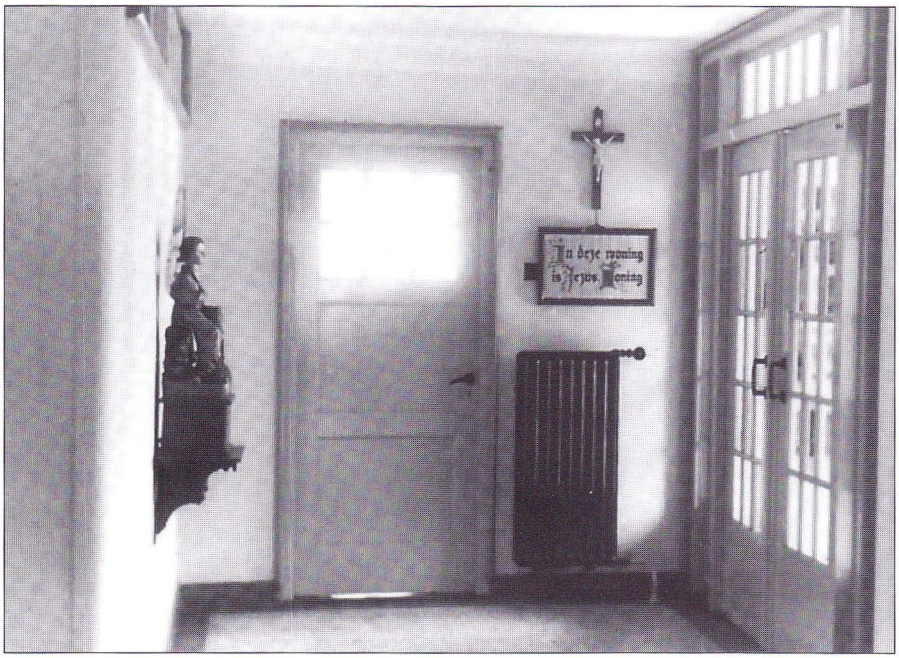

De benedengang bij de ingang. De knikengel is nog afkomstig uit het Gesticht aan de Voorstraat.

geassisteerd door twee misdienaars, in de kapel de H. Mis opdragen, zodat de zusters gesterkt aan de nieuwe week konden beginnen. In en na de oorlog was er in de kapel op derde kerstdag aanbidding van het Allerheiligste. Gedurende de hele dag mochten ook de parochianen hieraan deelnemen.
Toen de oorlog uitbrak moesten ook de zusters noodgedwongen hun huis verlaten. Gelukkig konden ze nog dezelfde week in een wasauto van 'Vecht en Dijk' vanuit Wognum naar huis terug. Vanaf 1943 vonden ook een aantal evacués een gastvrij onderdak in het Zusterhuis.
Een hoogtepunt voor zusters en parochie was ongetwijfeld de viering in 1942 van het feit, dat 'De Voorzienigheid' zich 50 jaar terug in Nederhorst den Berg had gevestigd. Zondag 13 december werd het 'Gouden Feest' gevierd. De dankbare parochianen zongen de zusters tijdens de huldiging uitbundig toe:

'Weest welkom in ons midden, Gij zusters van de school
Om Uwe hoofden schittert een gouden aureool.
De kleinen en de groten zijn vol van dankbaarheid,
Omdat Gij vijftig jaren de scholen hebt geleid'

Langzamerhand namen de zusters, naast het schoolwerk, ook andere taken in de parochie op zich. Zo kregen alsnog de 'liefdewerken' een plaats in het

kloosterleven. Het begon met werk voor de kerk en het onderhoud van de paramenten. Enige inwonende bejaarden werden verzorgd, zieken werden bezocht en de wekelijkse bejaardensoos in het parochiehuis, die openstond 'voor alle gezindten' kreeg de nodige aandacht. Ook gingen de zusters langs de deuren voor de 'Vereniging Het Zorgenkind' om leden te werven en geld in te zamelen.Verder deden ze meer en meer mee in de erediensten met het jeugdkoor en de liturgie. Bij de viering in 1967 van het 75-jarig jubileum van de zusters in Den Berg lieten de parochianen blijken dit werk erg te waarderen.

Afscheid van de Zusters van de Voorzienigheid

Na 1960 was het duidelijk, dat door het teruglopen van het aantal roepingen en intredingen er steeds minder religieuzen zouden komen. Ook konden de taken van de Arme Zusters van het Goddelijk Kind, met name het verzorgen van RK onderwijs, door anderen vervuld worden. De Hieronymus Aemilianusstichting droeg in 1973 de Sint Jozefschool en de Pius X kleuterschool over aan de 'Stichting RK Kleuter- en Basisonderwijs Nederhorst den Berg'. In 1892 namen 6 zusters hun intrek in het klooster aan de Voorstraat, begin 1976 moesten 6 zusters het Zusterhuis aan de Dammerweg verlaten. Zondag 29 februari 1976 werd tijdens een plechtige Eucharistieviering in een volle kerk afscheid genomen van de Zusters van de Voorzienigheid. Liefst 38 zusters, die ooit in Den Berg gewoond en gewerkt hadden, waren voor even terug op het oude nest. Na afloop maakten velen uit parochie en gemeente gebruik van de gelegenheid tot afscheid nemen. Zaterdag 13 maart trokken de twee laatste zusters, Christine en Ephrem, de deur van het Zusterhuis definitief achter zich dicht.

De laatste zusters Christine en Ephrem (links) verlaten het Zusterhuis. Rechts fam. Van Noord.

Leefgemeenschap 'De Dam'

Toen bekend werd dat het Zusterhuis leeg zou komen, dacht de gemeente Nederhorst den Berg een geschikte locatie én een representatief gebouw gevonden te hebben om de ruimtenood van de gemeentelijke huisvesting op

te lossen. Bij nader inzien bleek de aankoop en de noodzakelijke grondige verbouwing toch te duur. Het plan ging niet door.
De Voorzienigheid verkocht in 1976 het Zusterhuis aan een groep particulieren, bestaande uit twee gezinnen en twee alleenstaanden, die er een leefgemeenschap wilden vestigen. Ze hadden de intentie onder één dak te gaan wonen, omdat ze daardoor samen meer voor hun omgeving en familie konden doen, dan dat zij ieder apart zouden kunnen. Naast het gewone dagelijkse werk wilden ze vanuit een 'groter gezin' plaats bieden aan gasten en zich openstellen voor uitwisseling van ideeën met elkaar en de woonomgeving. Het Zusterhuis was voor dit doel zeer geschikt, omdat het naast privé-ruimten voor de gezinnen ook gemeenschapsvoorzieningen en logeerverblijven bood.

Vanaf half maart kon de groep aan de slag. De verkoop kreeg zijn beslag op 13 april 1976. Na de verbouwwerkzaamheden en andere werken in en rond het huis kon iedereen op zaterdag 21 augustus op de Open Dag kennis maken met de bewoners van 'De Dam' aan de Dammerweg.
Na jaren waarin de doelstellingen van de leefgemeenschap op meerdere wijzen verwezenlijkt konden worden, kwam er in 1989 een einde aan Leefgemeenschap 'De Dam'.
Het Zusterhuis wordt nu bewoond door twee gezinnen.

Een karakteristiek gebouw, monumentwaardig
De bijna 70-jarige schepping van architect Van Halteren staat uiterlijk nog gaaf en ongeschonden aan de Dammerweg. Binnen is er, afgezien van enige aanpassingen en kleine ingrepen heel veel in de originele staat. De kapel met sacristie én biechtstoel zou zo weer voor gebruik ingericht kunnen worden. In de tuin staan nog een paar appelbomen en wilgen uit de tijd van ver voor de bouw.
De omgeving is wel erg veranderd in de loop der jaren. Achter het gebouw verrees in 1937 een bunker van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Al gauw na de bouw werd de wegsloot gedempt. Voor de oude school van 'De Voorzienigheid' uit 1922 kwam in 1976 de nieuwe Jozefschool in de plaats. Het terrein links naast het Zusterhuis was tot 1959 onbebouwd. De in dat jaar gebouwde Pius X kleuterschool, opgeheven ten gevolge van de Wet op het Basisonderwijs (1985), werd door de nieuwe eigenaar verbouwd tot woonhuis. De demping van de Reevaart maakte het mogelijk de Dammerweg te verbreden en aan te passen aan het moderne verkeer.
Het karakteristieke gebouw, opgetrokken in een mooie steen met diepe voegen en een strakke, symmetrische voorgevel met ingebouwd ingangsportaal, is het zeker waard binnen niet al te lange tijd verheven te worden tot gemeentelijk monument.

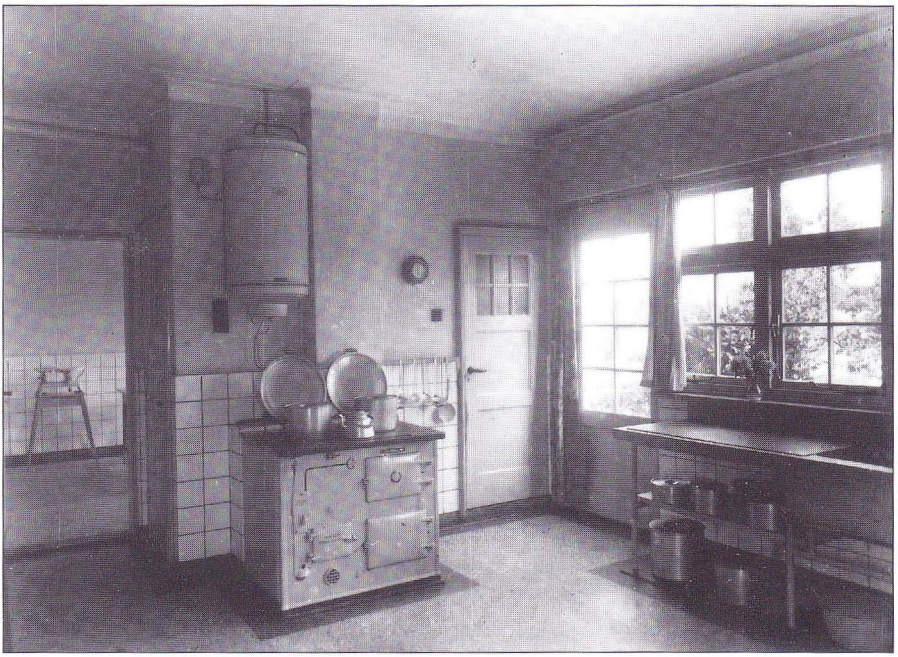

De keuken van het Zusterhuis.

Gegevens:

Hieronymus Aemilianusstichting. Notulen 1935/1936.
R.K. Parochie H. Maria Hemelvaart. Liber Memorialis / Afleesberichten 1941 t/m 1944.
Familie Van Noord. Archief 'De Dam'.
Jan Baar. Nu, gij bouwt niet uit weelde. Rond de bouw van de R.K. kerk te Nederhorst den Berg.
H. Brugmans/N. Japikse. Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden (1938).
Gooi en Eemlander. Jaargang 1936 / dec. 1967 / febr./mrt. 1976.
Gooische Post. Jaargang 1936.
De Brug. December 1967 en februari/maart 1976.

Met dank aan de familie Van Noord, Nederhorst den Berg en de Zusters van de Voorzienigheid, Heemstede.

Zoo de Heere het huis niet bouwt, tevergeefs arbeiden deszelfs bouwlieden daaraan

(Ps.127 1a)

Gerard Baar

De Gereformeerde kerk in Nederland

Het begon eigenlijk al in 1834 in het Groningse Ulrum. Ds. Hendrik de Cock ondertekende met 137 mannen en vrouwen een Akte van Afscheiding of Wederkering. Het was een opstand van jonge eigenwijze voormannen tegen de oudere generatie, het establishment binnen de Hervormde Kerk. De tegenstanders noemden het de 'revolte der fijnen'. Het zou weerklank hebben gevonden onder de eenvoudigen: behoudzuchtig en eigengereid ook in hun geloof. Dat is niet helemaal waar. De nationale elite keek neer op de plattelandselite. Misplaatst, want daar kwamen ook nieuwe leiders uit de middengroepen uit voort. Wie de eigentijdse verlichte opvattingen niet deelde, (bijvoorbeeld de Afgescheidenen) heette schamper iemand die met de nachtschuit kwam.

En... de 'afvalligen' waren verstoken van zorg en konden niet anders dan een systeem opzetten om hun armen te onderhouden en onderkomens te bouwen voor het belijden van hun geloof. Dat kostte veel geld. De angst van vermogende afgescheidenen om arm te worden, door de hoge boetes en de zucht naar vrijheid, veroorzaakte deels de grote emigratiegolf in het midden van de negentiende eeuw. Toch groeide de Christelijk Gereformeerde kerk omstreeks 1885 naar tweehonderdduizend zielen. Abraham Kuyper begon rond 1870 ook mensen om zich heen te verzamelen. Een van zijn uitgangspunten was "in het isolement ligt onze kracht". In Amsterdam lag de bakermat van de Doleantie van 1886. Daar kwam de Nederduitsch Gereformeerde Kerk onder Kuyper officieel tot stand. De Afgescheidenen van 1834 verenigden zich in 1892 met de Doleanten van Kuyper en zo ontstond de Gereformeerde Kerk in Nederland, waartoe op dat ogenblik ongeveer 10% van de bevolking behoorde.

Het eerste kerkgebouw

In 1887, op de 13e maart, vond in Nederhorst den Berg de eerste samenkomst plaats in de boerderij 'het Hemeltje' aan de Kortenhoefse Wetering. Initiatiefnemer was de president-kerkvoogd van de Nederlands Hervormde Kerk, C. van Emmerik, de beurtschipper die dagelijks in Amsterdam kwam.

Op 11 mei van hetzelfde jaar besloten 39 broeders in afwachting van het proces om de kerkelijke goederen, een houten kerk (meer een schuur met halsgevel) neer te zetten aan de Dammerweg. In de politiek werkten de gereformeerden samen met de rooms-katholieken. Ze vormden het eerste Christelijke kabinet onder leiding van Mackay van 1888-1891. Tekenend voor die tijd, omdat ook de katholieken 'verzuilden'. Strakke leiding en volgzaamheid waren in beider belang. De katholieken konden wat losser leven en mochten soms in polonaise op hetzelfde doel afgaan; de ware gereformeerden zullen hen daarom wel eens benijd hebben.
Het aantal belijdenden en doopleden steeg gestaag. De houten kerk, lelijk en geen sieraad voor het dorp, bleek een steeds zwaardere last te leggen op de schouders van de gelovigen. Er stond wél een mooi orgel uit 1921 dat *f* 3.000,- kostte en pas in 1928 schuldvrij overgedragen werd aan de Kerkenraad, die en passant de orgelcommissie tot bouwcommissie benoemde. Voorzitter was en bleef H. van der Veen (een politieagent), J. Kostelijk de secretaris en G. Snel Pzn. de penningmeester. Leden van de commissie waren verder G. Franssen, Nagtegaal en A.J. Snel (Overhoek). Volgens een ongetekende en niet gedateerde, onvolledige, handgeschreven brief zou er een jarenlange spaarcampagne geweest zijn. Uit het jaarverslag van 1935 bleek dat de bouwcommissie een bedrag van bijna *f* 8.000,- in kas had naast een schuld van rond de *f* 8.000,-. Waarschijnlijk wegens steeds terugkerend onderhoud aan het oude 'kerkje'. Problemen te over voor bestuurders en de Kerkenraad.

Lering en vermaak
In deze zware tijden vonden de mannen eens in de veertien dagen ontspanning binnen de in 1931 opgerichte Gereformeerde Mannenvereniging 'Calvijn'. Daar praatten ze even niet over de nieuwe kerk. Wel over de aanschaf van studieboekjes over geloofsleer en kerk- of gewone geschiedenis. En het door de penningmeester aangeschafte 'reisbusje' was in 1934 eindelijk vol genoeg om een reis naar Arnhem te maken. De ponten waren echter niet voor rekening van busondernemer Van Lijnden uit Weesp. Dat geld moest in de bus opgehaald worden.

Eindelijk een nieuwe kerk
Ds. Groenenberg (in 1929 beroepen) schreef in 1936 als voorzitter van de Kerkenraad een aparte vergadering met de manslidmaten uit in verband met eventuele bouw van een nieuwe kerk. Uiteindelijk viel op 18 februari 1937 het besluit tot nieuwbouw. De gereformeerde gemeente telde op dat moment 458 leden. Het houten 'kerkje' bracht bij de sloop bijna f 1,- per gelovige op, f 463,-. Het orgel was al voor restauratie weggehaald. Op 23 april 1937 besprak de Kerkenraad de binnengekomen offertes, het uitgangspunt was gunning aan plaatselijke bedrijven:

	Offerte	Begroting
Timmerwerk Gebr. Verkaik	*f* 9.250,00	*f* 8.200,00
Metselwerk H. de Liefde	*f* 8.990,00	*f* 7.010,00
Smidswerk Den Bak & Scherpenhuijzen	*f* 1.160,00	*f* 1.283,00
Schilderwerk C. Wieman	*f* 1.600,00	*f* 1.820,00
Loodgieterwerk H. v.d. Brink	*f* 832,50	*f* 920,00
Koperwerk H. v.d. Brink	*f* 114,00	*f* 125,00
Totaal	*f* 21.946,50	*f* 19.258,00

De centrale verwarming was nog overal buiten gehouden. Op 5 mei 1937 kreeg de Kerkenraad bericht van de Ds. A. Kuyperstichting dat ze een lening van *f* 17.000,- zal ontvangen. De vergadering wilde proberen *f* 20.000,- te lenen. Op 11 juni liet de aannemer de eerste paal slaan. Op 27 juli kwam de verlossende toezegging van *f* 20.000,- tegen 4,5% per jaar met een aflossing van *f* 200,- per half jaar. Als onderpand fungeerden de pastorie en het kerkgebouw. De eerste steenlegging had drie dagen eerder plaatsgevonden

Eerste steenlegging Gereformeerde kerk. 24 Juli 1937.

Op de foto staat een jochie geïnteresseerd toe te kijken hoe Ds. Groenenberg de eerste steen legt, met een speciale troffel met inscriptie, voor de nieuwe kerk. Het is Klaas de Liefde die in 1948 organist zal worden. De man met de puntschoenen is de afgevaardigde van de Classis, waarschijnlijk uit Weesp. Als je naar de gezichten van de toeschouwers kijkt zijn ze allemaal blij dat het

zover is. Er straalt gemeenschapszin vanaf. Helemaal rechts, met petje, staat de ongeveer 20-jarige mevrouw De Jong-Teisterman, die de foto beschikbaar stelde. Ze moet nu nog lachen om haar petje van toen: "Mode hè, dan doe je mee".
Het was ook heel wat. Jaren had de gereformeerde gemeenschap in Nederhorst den Berg toegeleefd naar dit gebeuren. De nieuwe kerk die gebouwd ging worden, was het resultaat van met z'n allen iets willen. Geld inzamelen hoorde daarbij. Zo ook die middag. De voorzitter van de bouwcommissie, Van der Veen, las Psalm 127 voor. Ds. Groenenberg hield een toespraak en daarna maakten velen nog gebruik van de mogelijkheid iets te offeren om ook een eerste steen te kunnen metselen.

De leden van de Kerkenraad en de bouwcommissie mochten met hun dames de thee gebruiken in de pastorie. Deze pronkte sinds eind 1926 op de oude fundering van de afgebroken Christelijke Nationale School. Iets naar achteren naast de oude pastorie uit 1899, op dat moment het huis van het hoofd van de school, Meester van Paasschen, stond toen al de gloednieuwe School met den Bijbel. Deze was in het zelfde jaar, op 5 januari officieel in gebruik genomen. Een duur jaar.

De opening
De jaren na 1937 zouden nog duurder worden, maar dat was van later zorg. Woensdag 26 januari 1938 vond de feestelijke opening plaats van het nieuwe kerkgebouw, waarschijnlijk omdat de Kerkenraad op zondag de kerk voor de gemeente wilde houden. Het ruime gebouw was afgeladen vol. Genodigden uit de omliggende geloofsgemeenten zaten broederlijk naast de afgevaardigden van de Classis, B. & W., gemeentesecretaris Krol en de gemeenteontvanger H. Pos. Burgemeester G. Graaf van Schimmelpenninck was zeer tot zijn spijt verhinderd. Gelukkig verving zijn echtgenote hem. Van der Veen als voorzitter van de bouwcommissie opende de samenkomst. Hij liet Psalm 138 vers 1 zingen, las Psalm 122 en ging voor in gebed. Daarna blikte hij terug op het tot stand komen van het uiteindelijke resultaat. Voordat hij de kerk overdroeg aan ds Groenenberg als voorzitter van de Kerkenraad, bedankte hij het damescomité dat voor de stoffering had gezorgd. A. Verburg overhandigde namens vier jeugdverenigingen en de mannenvereniging 'Calvijn' een kanselbijbel, acht bijbels voor de Kerkenraad en dertig psalmboeken. Joh. Blok sprak namens de catechisatie en bood een tafel en een stoel aan voor gebruik in de preekstoel. De aannemer gaf een elektrische klok cadeau. De predikant bedankte de Kerkvoogdij van de Hervormde Gemeente voor de gastvrijheid tijdens de bouwperiode toen de gereformeerde gemeente 's zondagsmorgens van half negen tot half tien op de heuvel kerkte. Ds Groenenberg benadrukte dat het niet op de eerste plaats om het gebouw gaat maar om Hem die ons

leven leidt. Verdere sprekers waren de architect B. W. Plooy, de rooms-katholieke wethouder Jacques Nieuwendijk en ds Ringnalda uit Weesp als afgevaardigde van de Classis.

Gepaste trots met behoud van eenvoud

Toch zal na afloop van de plechtigheid menigeen in het donker nog even omgekeken hebben: gepaste trots met behoud van eenvoud. Zo zou men de nieuwe kerk aan de Dammerweg kunnen omschrijven in samenhang met de gelovigen en het architectonische geheel van het Godshuis. Architect Plooy uit Amersfoort had het deels gezocht in een stijl die verwantschap vertoont met de Amsterdamse School. Er stond iets robuusts in kruisvorm. De twee elkaar snijdende zadeldaken werden op de kruising bekroond door een met koper gedekte dakruiter die als eenvoudige toren fungeerde. De goten lagen laag en waren breed uitgevoerd om het vele hemelwater goed op te vangen. Hij was tot deze constructie gekomen omdat hij in de dertigerjaren veel opdrachten voor de bouw van gereformeerde kerken gekregen had in bos-achtige gebieden. Het was een praktische oplossing, de goten konden met gemak eens in de twee weken van bladeren ontdaan worden als het herfst was. Hier aan de Dammerweg speelde dit in het begin niet zo, omdat de twee iepen die voor de oude houten kerk stonden, net iets eerder door de iepen-ziekte geveld waren, dan dat de oude kerk vanwege de nieuwe kerk afgebroken moest worden. Het gebouw was typerend voor de gereformeerde kerkenbouw tussen de twee wereldoorlogen. Plooy kon het sobere uiterlijk van zijn schepping vergroten en aanpassen aan de grootte van de gemeente of aan de hoeveelheid geld die ter beschikking stond. Een veel kleinere en soberder uitvoering staat in Nieuw-Loosdrecht, terwijl in Zeist een 'kathedraal' van een gereformeerde kerk in dezelfde stijl te zien is. Het mooie van de Bergse kerk was dat door aan vier zijden gebruik te maken van topgevels er in ieder geval van drie kanten licht binnen kon dringen. Niet uitbundig, dat lieten de hoogopgaande, smalle, verticale in Jugendstil uitgevoerde glas-in-loodramen niet toe. De dag viel discreet naar binnen, alleen aan de achterzijde niet omdat daar het

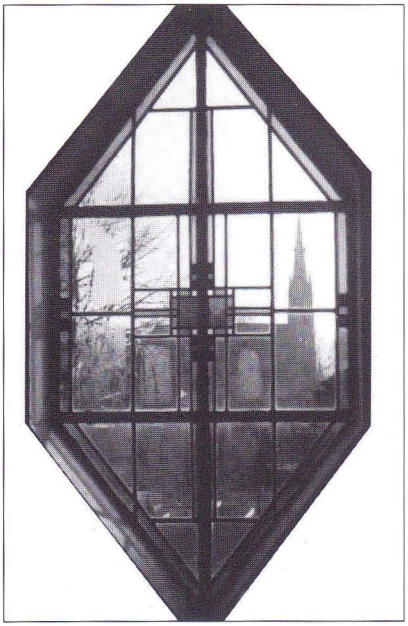

Kijkje door het glas-in-loodraam in de zuidgevel. (foto P. Akkerman).

Preekstoel en orgel. (foto P. Akkerman).

orgel stond. Geheel gerestaureerd en van een nieuw front voorzien bedekte het een groot deel van die oostkant. Onder de orgelgalerij zaten over de hele breedte doorzichtige glas-in-loodramen met zicht op de dobbers en de akkers van de Spiegelpolder. Aan de westkant bevond zich een balkon met zitplaatsen waarop de verwachte uitbreiding der gelovigen in de toekomst plaats kon nemen. De kleuren van het interieur stonden in schril contrast met de soberheid van de buitenzijde. Warme tinten met hier en daar wat zwaardere accenten in groen geel en rood. In de vergaderkamer aan de polderkant hing het symbool van de hoop, het anker, omdat de tocht volbracht was.

Blijvende vrijgevigheid

De euforie rond de thuishaven bleef en Van der Veen, die tot voorzitter van het opgerichte Schulddelgingsfonds gekozen was, hield de overige leden enthousiast. Het enthousiasme werd gestimuleerd door een totaal onverwachte terugstorting van *f* 15,- van de fa. Ponsen uit Weesp omdat de aanleg van de centrale verwarming meegevallen was. Ieder jaar schonk het fonds *f* 1.000,- aan de Kerkenraad. Alle gelovigen hadden een bijdrage per maand toegezegd, die opgehaald moest worden. Altijd op hetzelfde tijdstip. Bij de overgrote meerderheid lag het geld al klaar en bij eentje zelfs op de schoorsteen als er niemand thuis was. Sommigen klaagden steeds dat de maand nu al weer om was. Het viel voor de ophalers en ophaalsters niet mee om ze van repliek te dienen. Vooral als er een nieuw beroep op de vrijgevigheid gedaan moest worden. Toen het idee geboren was om een zilveren avondmaalsstel aan te schaffen, bracht een lid te berde dat er toch een mooi tinnen stel in de kerk stond. Mevr. Korver gaf heel gevat als antwoord dat er in de tempel zilveren en gouden vaten in gebruik waren geweest.

Na een oproep om ook de jeugd bij de inspanningen te betrekken, reageerden er in 1938 elf meisjes en tien jongens. De voorzitter toonde met voorbeelden aan hoe de macht van het kleine werkt. Maar eerst wilde de commissie proberen duizend gulden te lenen van deze of gene. G. Snel Pzn bestelde 1000 kwitanties van *f* 1,-. De jeugd bracht in het eerste jaar *f* 60,- bij elkaar en mocht als beloning een feest geven met alle andere verenigingen. Iedereen kon zijn ei kwijt eind februari 1939. Een jongen droeg "Janus aan het diner" voor, en een meisje "Jopie Ossehaas". De samenspraak van een aantal dames heette "Nicht Modern en Tante Antiek." Dit alles onder het genot van verversingen en eindigend met gebed. Jarenlang heeft het bij elkaar sprokkelen van geld en alles wat er omheen hing geduurd. In de oorlog en de jaren daarna gingen de donaties gewoon verder.

De Ark

In 1955 ontstond het idee tot de stichting van een gebouwtje voor de Zondagschool en het Evangelisatiewerk in Overmeer, op een terreintje dat al eigendom van de gereformeerde kerk was. Er werd gedacht aan twee lokalen voor 60 à 70 kinderen en het mocht niet meer dan *f* 15000,- gaan kosten. Klaarblijkelijk waren de financiën dusdanig op orde dat het allemaal lukte. In 1958 droeg de Stichting het door aannemer Lagerweij gebouwde onderkomen onder de naam "De Ark" aan de Kerkenraad over. De mooie zaaltjes in de kerk waren nu ontlast. Volgens een van mijn informantes lag daar al de kiem van de afbraak. Je kunt de jeugd niet aan touwtjes vastzetten, maar om ze nou ver van de kerk onder te brengen om de ruimtes mooi te houden, vond ze achteraf een foute beslissing.

Eind zestigerjaren kwamen bij gereformeerden en katholieken jeugdkerk-

diensten in zwang. De jongeren werkten bij tijd en wijle samen en maakten gezamenlijk wel eens culturele uitstapjes,onder andere naar "My fair lady" in Carré aan de Amstel in Amsterdam. In het jaarboekje van 1970 schrijft ds Wind ten geleide: "Voor een generatie die een sterke anti-historische tendens vertoont is de uitgave van een jaarboekje 1970 misschien een grammofoonplaat uit de oude doos. Maar, 'Our Master's Voice' heeft de toekomst in zich." Het kerkgebouw is 34 jaar oud en blijft een bron van zorg. Gelukkig kwam er door de vrouwenvereniging "Ons Doel Getrouw" bazargeld binnen.
Iets verderop in het boekje staat dan ineens dat er een elektronisch orgel aangeschaft is, met een speeltafel op de begane grond, voor de prijs van *f* 19.800,-. Een rondgang door de gemeente had *f* 9.200,- opgebracht en de Kerkenraad was tot aanschaf overgegaan. Het door de bouw van de Horn-en Kuijer nieuw binnengekomen elan, zal daar misschien debet aan geweest zijn. De organist, Klaas de Liefde, bespeelde dit orgel nog twintig jaar, 31 december 1990 was de laatste keer.

Samen-op-weg

Aan de definitieve sluiting was het een en ander voorafgegaan. Ds. Wind zocht een nieuwe uitdaging en vertrok in 1971 als aalmoezenier naar Seedorf. Ds J.C. Bos volgde hem op. In 1976 is er al een commissie 'Hervormd-Gereformeerd' ingesteld ter voorbereiding van gezamenlijke kerkenraadsvergaderingen. Het jeugdwerk in De Ark leefde nog volop en op vrijdagvond was daar een sociëteit voor jongeren van 17 jaar en ouder onder de naam 'Faranoya'. Inmiddels hielden de beide kerken al gezamenlijke zondagavonddiensten.
Ds Koetsier volgde begin 1980 ds J.C. Bos op. In 1983 kwam ds Hooymeijer bij de Hervormde kerk als opvolger van ds W. van Tricht. Hij kon het goed vinden met collega Koetsier. In de Handreiking schreven ze artikelen onder de noemer 'samen onderweg' en bliezen ook de Paascyclus nieuw leven in. Om beurten gingen ze dan voor en op Pasen samen in allebei de diensten. De eerste gemeenschappelijke diensten waren

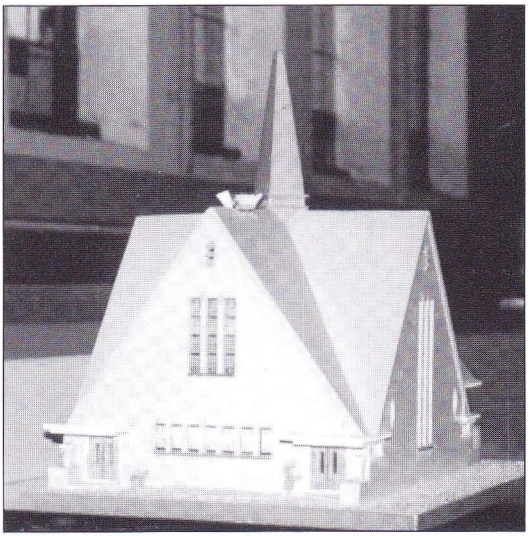

Maquette van de Gereformeerde kerk. (foto P. Akkerman).

een feit. Eind 1987 nam ds Koetsier een beroep aan in Zwolle. De vacature opvullen lukte niet. Het geld ervoor zat bovendien niet in kas. Ds Hooymeijer leidde de kerkdiensten die om beurten in een van de twee kerken plaatsvonden. Ook bij de Gereformeerde Gemeente keerden steeds meer mensen de kerk de rug toe, de kerkelijke bijdragen miste de Kerkenraad node.
Het onderhoud aan de Gereformeerde Kerk en de Pastorie bleef drukken op een steeds kleinere groep gelovigen. Bij de Hervormde Kerk van hetzelfde laken een pak. Ds Hooymeijer stelde voor samen de heuvel op te gaan. Na 103 jaar was de episode 'Gereformeerde kerk' voorbij in Nederhorst den Berg. Na zo'n lange tijd moet je tot bezinning gekomen kunnen zijn, verzuchtte de eerste vrouw in het Moderamen van de Gereformeerden. In ieder geval was de vrees voor elkaar verdwenen en dat stemde hoopvol.

De schepping van Plooy...
De kerk, die door de koster op die oudejaarsavond al op slot gedaan was, werd officieel op 1 januari 1991 gesloten. De Federatie stond los van de gebouwen. Daar de schepping van architect Plooy in ons dorp tot een van de markante herkenningspunten behoorde, wilde de Gereformeerde Kerkenraad niet dat ze zomaar gesloopt zou worden. Dat viel niet mee. Een monument kon het niet worden. Lang is er overlegd maar uiteindelijk slaagden degenen die de afhandeling in handen hadden erin tot een vergelijk te komen. In 1996 toverde een projectontwikkelaar het voormalig gebedshuis om tot een appartementencomplex met aan de oostkant weids uitzicht over de plas en aan de westkant op schapen en koeien. Op miraculeuze wijze is het koperen torentje verdwenen en nooit meer teruggeplaatst. Ik heb mij eens door iemand laten vertellen dat het in een park in Bussum staat. Dankzij enig historisch besef is onlangs bij het vernieuwen van het dak een schaduwspits aangebracht.

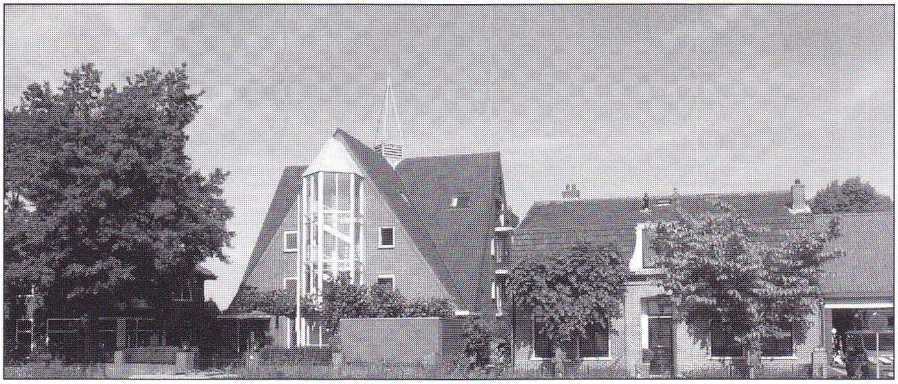

Dammerweg v.a. links, pastorie, kerk, onderwijzerswoning en brandweerkazerne (voorheen School met den Bijbel) 2005. (foto J. Leijenhorst).

De eerste dopeling in 1938 was Annie Korver, en de laatste dominee ds A. Koetsier.
Het orgel was een langer leven beschoren. Een Roemeense organist ontving het met open armen en speelt er als het hem goed gaat nog steeds op. De gelovigen trokken voor een groot gedeelte in het spoor van Hooymeijer mee naar de Willibrordkerk om daar verder Samen-Op-Weg te gaan. Dat resulteerde in de Protestantse Gemeente Nederhorst den Berg.
Tot slot de hoopvolle, moedgevende woorden van de oudste kerkbezoekster, mevrouw Korver: "Dankbaar dat we tot hier gekomen zijn. En het zou niet best zijn als er nooit iets verandert."

De Gereformeerde kerk met pastorie.

Gegevens:

Streekarchief Hilversum.
De Gooi- & Eemlander.
G.J. Schutte. Het calvinistische Nederland, Mythe en Werkelijkheid. Hilversum, 2000.

Met dank aan mevrouw Korver, dhr. R. v.d. Elsacker, dhr. E. Gutter, dhr. P. Akkerman, Ruud Verkaik en vele anderen.

'Elim' - Zondagschool in de Horstermeer

Ruud Verkaik

Het kerkzaaltje in de Horstermeer aan de Machineweg 14 werd gebouwd in 1934 in opdracht van de Kerkenraad van de Nederlands Hervormde kerk. Het gebouwtje is opgetrokken in gele steen met een voet van rode baksteen in sierverband. De toegang bestaat uit een houten rondboogdeur. De ruitjes zijn in een steensponning gezet. De daken zijn niet voorzien van dakgoten.

In kerkelijke taal staat 'Elim' voor rustpunt, oase, een plaats om bij te komen, stoelend op Exodus Hoofdstuk 15, vers 27 en Hoofdstuk 16, vers 1:

> *'Toen kwamen zij te Elim, en daar waren twaalf waterfonteinen, en zeventig palmbomen; en zij legerden zich aldaar aan de wateren.'*
> *'Toen zij van Elim gereisd waren, zoo kwam de gansche vergadering der kinderen Israëls in de woestijn Sin, welke is tusschen Elim en tusschen Sinaï, aan den vijftienden dag der tweede maand, nadat zij uit Egypteland uitgegaan waren.'*
>
> (Statenbijbel).

Dit jaar is het 75 jaar geleden, dat de Evangelisatiecommissie van de Hervormde kerk met haar activiteiten in de polder begon. Ds. Stegenga nam het initiatief. De eerste bijeenkomsten vonden plaats in de serre van het Jachthuis aan de Middenweg tegenover de Machineweg, dankzij de medewerking van de bewoner, de heer Chardon. Er werd Zondagschool gehouden voor kinderen: bijbellezen, handwerken en handenarbeid. De heer Hoetmer gaf de kinderen les en het orgel werd in het begin bespeeld door de heer Houtop, later door Jaantje van der Heeden.
Toen in 1934 het gebouw 'Elim' klaar was, vonden de bijeenkomsten daar plaats. Onder leiding van de dames Otten en Heemskerk werden de activiteiten in het nieuwe kerkzaaltje voortgezet. Na 25 jaar droegen ze in 1959 het werk over aan hun opvolgsters Van der Heeden-Kreuger en Stoker-Strijbis.
Elke zondag was er zondagschool voor kinderen tot 13 jaar. Natuurlijk werden ook de traditionele feesten van het jaar gevierd. Tweede Kerstdag kwamen de kinderen met hun ouders naar 'Elim' voor het kerstfeest, met Sinterklaas werden surprises in elkaar geknutseld en Pasen werd gevierd met een Paasontbijt.
Een van de hoogtepunten was het jaarlijkse uitstapje. Meestal bestond dit uit een fietstocht door de omgeving. De tocht van 1963 ging door het Spanderswoud naar Hollandse Rading en via Lage Vuursche naar Loosdrecht waar ter afsluiting een rondvaart over de Loosdrechtse Plassen gemaakt werd. Ongetwijfeld zullen de 18 kinderen om een uur of zes moe maar voldaan in

de Horstermeer aangekomen zijn. De leidsters zullen blij en dankbaar geweest zijn, dat iedereen weer veilig thuis was, want zo'n tocht, vaak over wegen, waar geen fietspaden langs lagen, was altijd weer een hele onderneming. Zondag 29 september 1974 werd het 40-jarig jubileum van de Zondagschool gevierd met zang en spel. Namens de Kerkenraad bood de heer J. Franssen de leidsters een bloemetje en een enveloppe met inhoud aan.
Op 2 juli 1995 namen de dames Van der Heeden en Stoker na 36 jaren trouwe dienst afscheid van de Zondagschool. Na de kerkdienst in de Willibrordkerk kon iedereen in de Bergplaats tijdens een gezellig samenzijn met leerlingen en oud-leerlingen afscheid nemen van de leidsters. Na de zomer ging het nieuwe seizoen van start onder leiding van een viertal dames. Dit duurde slechts een jaar.
Inmiddels had 'Elim' er een functie bij gekregen. Gerlies en Bert-Jan van Wichen begonnen er een kinderdagverblijf onder de naam 'Polderkabouters'. Wethouder N. Hageman verrichtte de officiële opening op 2 juni 1994. Vier jaar later voldeed het gebouwtje niet meer aan de wettelijke eisen en moesten de 'Polderkabouters' de polder verlaten.
Het gebouwtje werd vervolgens verhuurd en deed enige jaren dienst als opnamestudio. In januari 2004 verkocht de Kerkenraad het voormalige Zondagschool gebouw aan de heer H. Colenbrander, die er zijn architectenbureau in vestigde. Na een grondige verbouwing konden belangstellenden op 28 februari kennis maken met het vernieuwde 'Elim'.

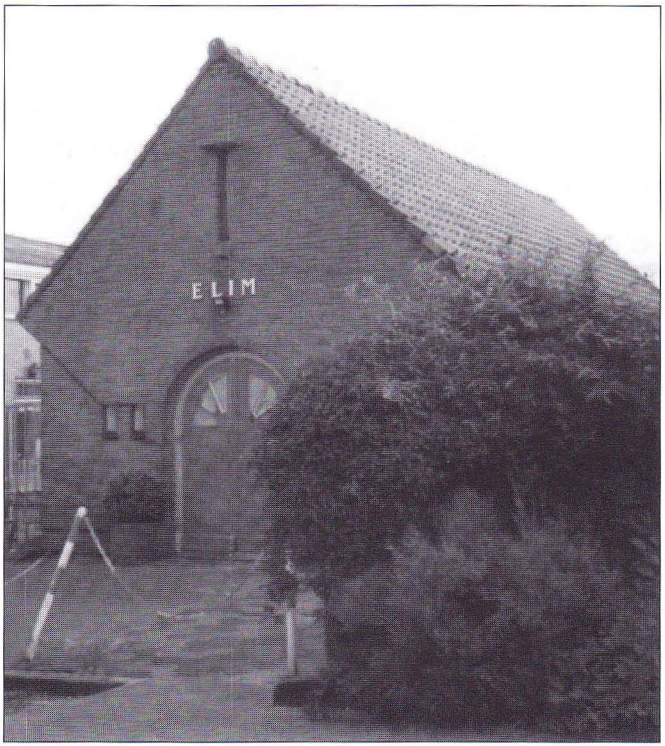

Het 'Elim'-gebouwtje, 2004.

Kerkstraat

Martha Schol

Zo stil
en bijna zonder bomen nu.
Eens doorgang
voor 'bullen en den Vroomen'
Straat
zo onomstootbaar
ben je daar.
Je ademt
't vroegere leven.
Het lijkt of je
geheimen
houdt omsloten
die je aan mensen
zoals wij
niet prijs wilt geven.

Uit: Poëtische tocht door Nederhorst den Berg.

De Kerkstraat, 1940. (Collectie Ruud Verkaik).

"Het zal nog na verloop van honderden jaren een pronkstuk zijn"

Gerard Baar

Dat de Rooms-katholieke kerk in Nederhorst den Berg er nog in volle glorie bijstaat is te danken aan een reeks factoren, waarover een heel boek te schrijven zou zijn. Belangrijk is de toegenomen welvaart in de negentigerjaren na de dip in het decennium daarvoor en een ondanks de ontkerkelijking voortgezette belangstelling voor het gebouw, gevoed door enthousiastelingen die geloof en het geloof in de toekomst gecombineerd hebben. De gereformeerde mevrouw, die ik voor het artikel over haar kerk het een en ander gevraagd had, verzuchtte dat het geloof in de genen zit. Ook bij de katholieken verlieten velen het instituut als zodanig, maar er waren er in ons dorp heel wat bereid, toen het eropaan kwam, met moderne aflaten het zicht op de eeuwigheid te behouden. In 1990 vierde de parochie uitbundig het 100-jarige bestaan van haar uit architectonisch oogpunt bekeken perfect geconstrueerde neogotisch kerkgebouw. Onder het ter afsluiting luidkeels gezongen "Te Deum Laudamus" luidden alle klokken tegelijk, minutenlang. Gelukkig hield de klokkenzolder het...bleek later.

In 1993 trad pater A.Bakker aan. Hij kon het KAN-boek niet gelezen hebben. Dat moest nog geschreven worden. Daarin vond ik een passage uit een schrijven naar de bisschop van Haarlem door Pastoor Schoonderbeek uit 1854. Na in 1853 samen met Abcoude zonder bisschoppelijke rechtsmacht geweest te zijn en verstoken van herderlijk schrijven, kwam de statie op 18 december van dat jaar bij pauselijk decreet in het Bisdom Haarlem terecht. De bisschop wilde weten hoe het ervoor stond in Den Berg. Samengevat berichtte die pastoor dat het maandelijks communiceren en het verdienen van Aflaten wel lukte, maar dat de Bergers en Nigtevechters niet met straffe hand tot iets bewogen konden worden. Dan gooiden ze de kop in de wind." God zegene de greep", zal Pater Bakker 140 jaar later gedacht hebben. Hij begon op zijn eigen manier orde op zaken te stellen. Het bouwbureau van het bisdom kwam op uitnodiging toren en schip van het Godshuis inspecteren. Er bleek van alles aan de hand te zijn en er moest snel iets gebeuren. Het was erop of eronder. Symbolisch gezien kon het niet misgaan. Het zou voor de bakker komen en hij had Hamers en...Stuyver, die over de centen ging.

Het gaat gebeuren

Onderhuids was er nog wel het een en ander aan de hand, maar toen alle handen iets konden gaan doen was het pleit beslecht. Een paar avonden kort

en krachtig vergaderen en een donderpreek deden de hemel opklaren en hij kreeg de koppen in dezelfde richting. De eerste stap was gezet. Het Kerkbestuur stelde een gefaseerd plan op om de spanten van het kerkdak, de goten, de glas-in-loodramen en allerlei achterstallig onderhoud van lei-, lood- en koperwerken aan de hoge en de lage daken te herstellen. Alleen al voor het herstel van het schip, leringkamer en sacristie beraamde het bureau de kosten op € 450.000,-. De provincie Noord-Holland zegde 40% onderhoudssubsidie toe tot een maximum van € 18.000,- per jaar. Tien jaar lang zou overal € 27.000,- vandaan gesleept moeten worden om het voorgaande rond te krijgen. Eeuwige dankbaarheid zijn we verschuldigd aan de groep parochianen die die uitdaging aannam. Ze brachten in die periode een dikke € 240.000,- in het laatje. Zonder deze inzet was het nooit gelukt. Want om de portemonnee open te krijgen heb je praters en doeners nodig.

Opnieuw kwam pater Bakker in het geweer. Het binnenwerk van de kerk, de ziel, was het eerst aan de beurt. Het liturgisch centrum, in welke richting de praktiserende gelovigen iedere week hun blik richten, liet hij aanpassen en met professionele hulp voorzien van nieuwe tegels. De vrijwilligers die zich aangeboden hadden betrok hij bij het opnieuw in de muurverf zetten van de kerkmuren. De aanzet was gegeven. Iedereen kon zien waar hij of zij het voor deed. Over het benodigde bedrag van € 13.500,- verleende de provincie eveneens 40% subsidie. Een soort stimuleringspremie, want het gebouw heeft sinds 1987 de status van provinciaal monument.

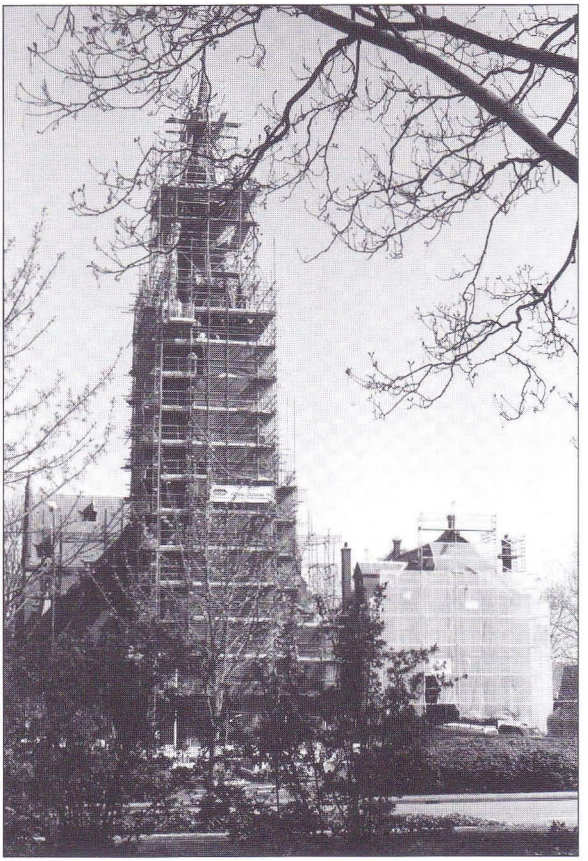

In de steigers. (foto Jan van der Meer).

De dekking

Cruciaal was de provinciale subsidie. Niemand van het parochiebestuur wilde langlopende verplichtingen voor de dekking van de restauratie. Om beginkapitaal te vinden, besloten ze in 1993 de niet meer bewoonde pastorie en het parochiehuis te verkopen voor particuliere bewoning. Het boven al aangehaalde actiecomité voegde daar vanaf 1995 haar bijdragen aan toe. Om een nieuw parochiehuis te scheppen, dook een aantal fitte vutters het souterrain in. Na wat tegenslag met optrekkend en doorslaand vocht kwamen ze opgelucht naar boven. Veel materiaal kwam spontaan uit alle hoeken, zodat de kosten zeer beperkt bleven. Mijn zoon won de prijs voor het bedenken van de naam, "de Molshoop", een taart van bakker Joop. Ik kwam niet onder het vervaardigen van het bordje uit.

Torenhoge bedragen

In 1995 vertrok pater Bakker naar Zaanstad. Pastor Peter van der Weide volgde hem op. Hamers legde het bijltje er bij neer en Ton Stalenhoef kwam voor hem in de plaats. In 1996 nam Floris Schaper het financiële gedeelte over van Stuyver. Samen bezochten deze twee alle bouwvergaderingen en overlegden, gesteund door architect Woerden van het bisdom en Van Zijl van Advichek, met aannemers. Alleen overdag. Terwijl Stalenhoef praatte, zat Schaper voortdurend te rekenen, jaar in jaar uit. De uitvoering van de geplande fases voor de restauratie van het schip kende wel wat onvoorziene tegenslagen, maar dat haalde het niet bij de problemen rond de toren. Het zweet zal beide heren af en toe uitgebroken zijn. De uitvoering, zo deze er zou komen, moest in één keer, zonder tijdverlies gebeuren. Na vergeefse pogingen in 2000 en 2001 verscheen er in 2002 een "lichtpunt" aan de hemel in de vorm van een projectsubsidie van weer 40% over de geraamde kosten van € 555.000,-. Die hadden de bouwtechnici goed kunnen inschatten o.a. door met behulp van een mobiele kraan de buitenkant te inspecteren. Bijna een vijfde van het bedrag droeg de voormalige gemeente Nederhorst den Berg bij aan het megaproject. € 113.500,- in 2 etappes. Een klein overzicht van wat er zoal gebeuren moest, doet menigeen in gedachten al duizelen voor hij boven op de toren staat:

- de entree
- de balklagen van de zolders, waaronder ook de klokkenzolder verkeren in een rampzalige toestand
- insecten- en zwamaantasting in de torenspitsconstructie
- gevelmetselwerk slecht, de spits staat zo goed als los op de muren
- alle siersmeedwerk is verroest
- elektrische installaties, het totale uurwerk, de glas-in-loodramen, plus een groot aantal kleine dingen zijn aan onderhoud toe

Het tot voor kort ontbrekende Angelusklokje kon in dezelfde begroting worden opgenomen.

De kroon op het werk

Het kerkbestuur gunde het werk aan aannemer Abma uit Ursem. In maart 2003 verdween de toren uit het zicht, verpakt in steigers en windremmend gaas. Vaklieden uit alle windstreken voerden de zojuist opgesomde onvolkomenheden gewetensvol uit. Nu de steiger er toch stond, schroomde niemand nieuw ontdekte gebreken te melden, die dan na overleg alsnog in het restauratieschema meegenomen werden. Begin september hees een reuzenkraan het kruis terug op de spits. De Mariakroon onder het kruis, er één geheel mee vormend, bestond nu uit roestvrij staal. Een gulle gever stelde de Kerk in staat de kroon op het werk te vergulden. Als de zon schijnt schittert de kroon, evenals de wijzerplaten, met hun Mariablauwe achtergrond, die enkele dagen later achter het gaas vandaan kwamen. De tijd had stilgestaan. We waanden ons in 1890. Alles kwam als nieuw tevoorschijn. Zo snel mogelijk begon de tuinploeg het soms wel een halve meter verzakte voorterrein op te hogen.

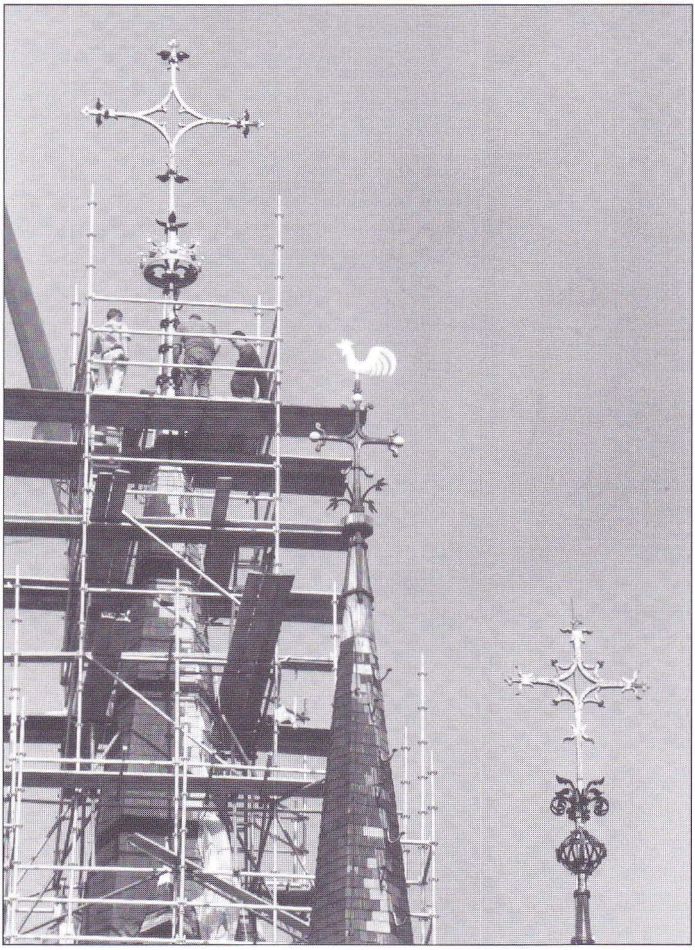

Wat nog restte waren de toegangshekken, fraai smeedwerk dat als nieuw terugkwam en op bepaalde punten met bladgoud geaccentueerd was. Het is net of de puntjes op de i gezet zijn.

De kroon op het werk. (foto Jan van der Meer).

Het resterende benodigde bedrag kwam o.a. uit de verkoop van het laatste bezit van de kerk, een perceel weiland waarvan de pacht net op tijd vrijkwam. Het enige bezit dat nog overbleef is ongeveer de helft van het terrein van 1890 waar kerk, kerkhof en tuin deel van uitmaken. Beter de helft dan helemaal niets.
Het 'pronkstuk' * kan er weer honderd jaar tegen!

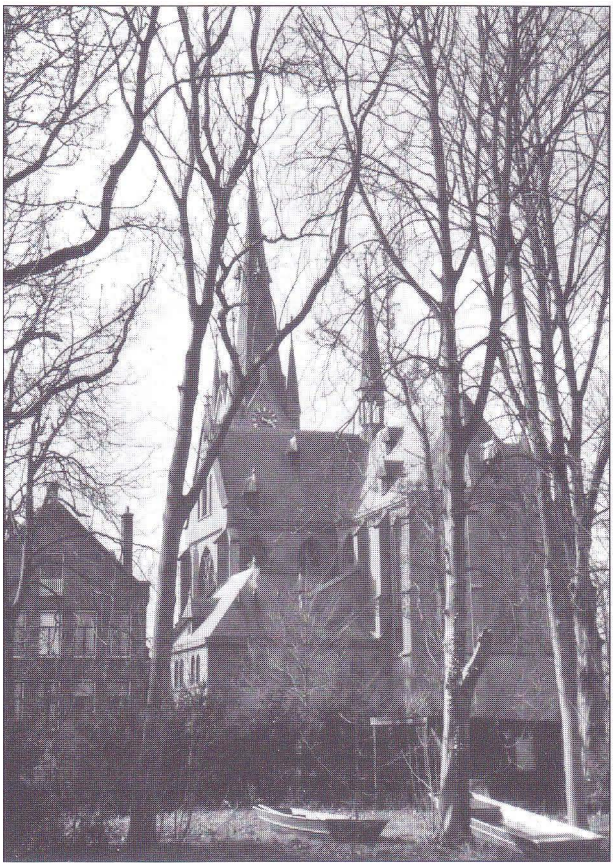

Achterkant van de gerestaureerde kerk. (foto Jan Baar).

** Het citaat is afkomstig uit een brief gedateerd december 1889 van tuinarchitect G. Peet. Zie: Jan Baar, Nu, gij bouwt niet uit weelde. Nederhorst den Berg, 1990, p. 142.*

Met dank aan A. Stalenhoef en F. Schaper.

'Het blijde weerzien, in de verte, van de toren van Nederhorst den Berg'

Jan Baar

Tot 1888 was Nederhorst den Berg vanuit de verte alleen te herkennen aan de toren van de eeuwenoude Willibrordkerk op de heuvel. In 1811 was er wel een klein torentje bijgekomen van de katholieke kerk achter de Voorstraat, maar dat torentje was van enige afstand niet te zien.
Vanaf 23 mei 1888 kon men het beeld van Nederhorst den Berg zien veranderen. Een grote kerk met een 49 meter hoge toren verrees aan de Reevaart. De bouw verliep voorspoedig, slechts twee meldenswaardige tegenslagen kwamen in het logboek: op 26 februari 1889 viel een van de timmerlieden die aan de torenspits werkte van de onderste balklaag in de toren. De man had wat teveel geestrijk vocht genoten. Hij kwam er 'wonderlijk best' af. En dan is er nog sprake van blikseminslag in de toren, maar ook daarvan viel de schade reuze mee. Er rustte blijkbaar wel enige zegen op het werk.
Op 14 mei 1889 kon de Mariakroon als kroon op het werk om het kruis geplaatst worden. 10 Augustus 1889 staat te boek als de laatste werkdag aan de 'solide dorpskerk' van architect Y. Bijvoets Gzn. uit Amsterdam.
Menig parochiaan zal met enthousiasme en gepaste trots het grote werk gevolgd hebben. Zo'n kerk, beeldbepalend op een prominente plaats, maakte duidelijk, dat de katholieken, na eeuwenlang in de schaduw geleefd te hebben, meetelden. En dan te bedenken, dat bouwpastoor Vismans vanwege dreigend geldtekort op enig moment voorstelde maar een kerk zonder toren te bouwen. Het is nauwelijks voorstelbaar, dat hij echt rekening hield met die mogelijkheid. Een kerk zonder toren zal in veler ogen nooit echt af geweest zijn.

De toren van de nieuwe kerk van H. Maria Hemelvaart voldeed helemaal aan de eisen, die door de grote neogotische architect Pierre Cuypers aan torens gesteld mochten worden: *'De toren wordt gebouwd voor de gemeentenaren buiten de kerk. De toren moet hoog zijn. Hij dient om uit de verte de plaats der kerk aan te tonen. Hij moet hoog zijn, omdat de klokken het geluid in de verte over de woningen der gemeentenaren moeten verspreiden en hen ter kerke roepen. Een lage toren is een onding.'*
De nieuwe toren van Den Berg was te zien, van welke kant je het dorp ook naderde, je hoefde niet naar de kerk te zoeken. De 'skyline' van het dorp was duidelijk veranderd. En ... je kon vanuit de hoogte de wijde omgeving verkennen en neerkijken op al het dorpse gedoe.

Op 22 juli 1889 werden voor de eerste keer vier klokken geluid. Vanaf die dag strooiden ze tot Witte Donderdag 21 april 1943 hun welluidende klanken over dorp en omgeving om de mensen ter kerke te roepen of om lief en leed te verkondigen. De klokkenroof door de bezetter maakte een abrupt einde aan het regelmatige gebeier. Meteen werd een inzamelingsactie gestart om de geroofde klokken zo spoedig mogelijk te kunnen vervangen. Al in 1948 hingen er weer twee klokken in de toren.
Vanaf 1896 konden alle Bergers ook elk moment op het torenuurwerk met blauwe wijzerplaten en goudkleurige wijzers zien hoe laat het was; vanaf de jaren tachtig zelfs bij nacht en ontij.
Het uurwerk moest wel op tijd opgewonden worden; elke dag moesten pastoor of koster hiervoor 65 treden beklimmen. Ook het luiden van de klokken was een heel karwei. Beneden in het kerkportaal moest er danig aan de klokkentouwen getrokken worden en zeker voor de twee grootste klokken was daar flink wat kracht voor nodig. De koster, vaak geholpen door enthousiaste jongelui, had er een aardig karwei aan. Vanaf 1963 werd het uurwerk elektrisch en konden ook de klokken met een druk op de knop aan het galmen gezet worden.

De schrijver Nescio gaf in de jaren vijftig in zijn 'Natuurdagboek' (1946-1953) meermalen uiting aan zijn verwondering over het Nederlands landschap met zijn vele torens als bakens aan de horizon. Ook Nederhorst den Berg ontsnapte niet aan zijn bewonderende blik en verstilde aandacht: *'Eerst moeten wachten op 't schuitje, op 't steigertje gezeten en gekeken naar de zon op 't water en de torens van Nederhorst den Berg' ... 'Heel mooi gezicht op Nederhorst den Berg: links molen, dan klein spitsje, dan de groote roomskatholieke kerk, dan de middeleeuwsche kerk op den heuvel, dan het kasteel en dan iets verder naar rechts weer een molen (de molen aan de Vecht). Het middeleeuwsche dorp.'* (1950).

De Middeleeuwen zijn écht voorbij. In de toren is een gsm-installatie geplaatst voor het verzenden en ontvangen van berichten. De parochie verhuurt de hoge positie in de toren tegen een voor de parochie aantrekkelijk bedrag per jaar.
Mede dankzij dergelijke inkomsten én veler inspanningen en bijdragen, is het mogelijk, dat de wens van tuinarchitect Peek uit 1889, dat de kerk nog na verloop van honderden jaren een pronkstuk zal zijn, een goede kans heeft bewaarheid te worden.
Niet alleen een pronkstuk, maar voor de één een verwijzing naar omhoog en voor de ander een baken van Nederhorst den Berg. Steeds weer *'het blijde weerzien, in de verte'*. (Nescio, 1953).

De Willibrordkerk - naar een aangepast interieur

Anne R. Fortuin

De oudste dorpskerk van het Gooi en de Vechtstreek staat in ons dorp. Het is een geklasseerd nationaal monument, zoals de bezoeker kan opmaken uit het blauwwitte muurschildje bij de ingang. Ongetwijfeld noodde de geïsoleerde zandheuvel in de nabijheid van een helder stromende en visrijke rivier al in oude tijden tot bewoning. Helaas weten we niet al te veel van de voorgeschiedenis van de Willibrordkerk. In diverse edities van "Werinon" is stilgestaan bij die vroeg Middeleeuwse geschiedenis van ons dorp. Waarschijnlijk is een eerste kerk rond het jaar 800 gesticht door Liudger. Deze belangrijke, heilig verklaarde eerste missionaris van eigen bodem, had Werinon uit familiebezit geërfd. Liudger was opgeleid in York en werd uiteindelijk bisschop van Munster. Men neemt aan dat hij dat eerste niet-stenen kerkje wijdde aan zijn grote voorganger Willibrord. Werinon speelde in die tijd een belangrijke rol als hoofdparochie in de noordelijke Vechtstreek. Na de tiende eeuw, toen dit gebied toeviel aan de bisschop van Utrecht en de eerste grote ontginningen begonnen verzelfstandigden de deelparochies en verloor Werinon zijn positie als hoofdparochie. Zo verdween ook de naam Werinon ten gunste van "Horst". De eerste Romaanse

Een close-up van de zogenaamde kop van Willibrord. Omdat deze manskop naar twee kanten kijkt noemt men dit een Januskop.

bouw, uitgevoerd met vulkanische tufsteen uit het Siebengebirge aan de Rijn, dateert uit de 12e eeuw. De toren kreeg daarbij een functie als "weertoren", was dus verdedigbaar, en kreeg daarom geen buiteningang. Het torenportaal is een vrij recente toevoeging (eind 19e eeuw). De kerk zoals wij die nu kennen kreeg zijn vorm rond 1550, toen de noordelijke zijbeuk werd aangebouwd. Al eerder, in de 14e eeuw werd het hogere gotische koor met zijn spitsboogramen toegevoegd. Voor een uitvoeriger beschrijving van de bouwgeschiedenis verwijs ik naar het artikel van H. Karsemeijer (zie Tussen Vecht en Eem, 1993, jrg. 11 (2), p. 66-69). De Januskop die het dak van het koor siert wordt wel de kop van Willibrord genoemd (zie foto).

Vanwege diverse grotere en kleinere verbouwingen in de loop der eeuwen is de kerk niet een echt stijlzuivere kerk (zoals er nog maar weinig zijn in ons land). Daarom is het weliswaar geen uniek architectonisch hoogtepunt, maar nog steeds een uiterst waardevol cultuurbezit, dat met zorg behandeld moet worden. Het is de taak van de huidige eigenaren, de Protestantse Gemeente,

Het interieur gezien vanaf de huidige plaats van de preekstoel in de richting van het koor. Van hieruit is goed te zien hoe de massieve bankenrijen afbreuk doen aan de ruimtelijke werking. De persoon rechts staat dicht bij de nieuwe plek van de kansel, te weten aan de zuidelijke kant van de triomfboog (foto ARF).

om te zorgen dat dit kostbare goed niet alleen nog lang mee kan, maar ook zo dicht mogelijk blijft bij de traditie van de kerk. En daar wringt hem de schoen. Want wat is er gebeurd? Bij de restauratie van 1937-1938 wilde men om begrijpelijke redenen het aantal zitplaatsen uitbreiden. Daarbij koos men er voor om zoveel mogelijk banken in de hele kerkruimte (dus inclusief koor) te zetten en alles naar het westen te draaien. Het orgel verhuisde naar de westgevel, samen met het koorhek, de dooptuin en preekstoel. Diverse mooie grafzerken verdwenen onder de extra houten bovenvloer. Deze op zich te begrijpen maatregel is echter wel een te betreuren en onverantwoorde ingreep geweest in een dergelijk historisch gebouw. Dat we nu weer terug willen naar een meer oorspronkelijke situatie is niet alleen een zaak van rechtdoen aan deze kerk, maar ook een kwestie van veranderd inzicht over de vormgeving van de eredienst.

In dit artikel wil ik met name ingaan op de plannen die ontwikkeld zijn - maar nog op uitvoering wachten - om het interieur te restaureren en te vernieuwen. Doel van die plannen is dus om enerzijds het interieur terug te wijzigen naar de oorspronkelijke toestand met een open koorruimte en anderzijds om de vloer van het oudste gedeelte, het middenschip, te restaureren door het aanleggen van een plavuizen vloer (met gebruikmaking van oude zerken), met vloerverwarming en daarop te plaatsen, luchtige, eigentijdse stoelen ter verbetering van het zitcomfort.

Het huidige interieur van de Willibrordkerk ademt een mengeling van ingetogen schoonheid en ouderwetsheid. De ouderwetse indruk ontstaat met name door het naar verhouding te grote oppervlak dat oerdegelijke, maar lelijke bruine banken in de bescheiden ruimte innemen, geplaatst op een houten ondergrond om de loop van verwarmingsbuizen te camoufleren. De schoonheid wordt bepaald door de ruimtewerking van het interieur en de lichtval, plus de aanwezigheid van enkele "schoonheden", zoals bijvoorbeeld de unieke koperen kaarsenkroon in het middenschip, het doophek en de eikenhouten afsluiting van het preekgedeelte. Het houten tongewelf dat het middenschip bekroont boven zware houten trekbalken ademt degelijkheid, maar is weinig sierlijk. Middeleeuwse kerken werden vaak met fresco's versierd. Het is niet ondenkbaar dat dit ook in deze kerk is gebeurd, maar een witte pleisterlaag bedekt de natuursteen. Niet mooi, maar wel licht en daarom goed als contrast met de zware banken.

Volgens aloude traditie hebben kerken een west-oost gericht middenschip, afgesloten met een absis (koor) in het oosten. Deze oriëntatie symboliseert de gerichtheid op het licht, dat elke dag vanuit het oosten tot ons komt. De kerkbezoeker hoort met zijn gelaat naar het licht toegewend te staan of te zitten

Interieursimulatie van de herinrichting. De stoelen staan nu niet op een oneigenlijke houten ondergrond, maar op een gerestaureerde vloer van nieuwe natuurstenen plavuizen en bruikbare zerken uit de ondervloer. De moderne stoelen zijn niet gebaseerd op feitelijke voorkeuren, maar zijn puur modelmatig gekozen. Wat wel duidelijk wordt is dat de ruimtelijke werking sterk verbetert. Dit nog afgezien van de primaire wens om de oorspronkelijke richting van de eredienst te herstellen.

(symbolisch in Gods aanschijn te verkeren). Het Willibrordkoor staat nu echter boordevol banken. Toen iedereen in de Lage Landen nog katholiek was (de reformatie kreeg in Nederhorst zijn beslag in 1556) was het koor de ruimte voor het altaar en eventuele koorzang, een open ruimte dus. Later raakte deze ruimte wat in onbruik en een sierlijk koorhek, dat nu de preekstoelwand opfleurt sloot het min of meer af. De protestanten verlegden namelijk de aandacht van het altaar naar de preekstoel; de verkondiging van het Woord stond centraal.

De kerken zijn op zondag echter lang niet meer vol, zoals vroeger. De ontkerkelijking is een feit. Voor een juist begrip hiervan moeten we niet vergeten dat in vroeger tijd de "geleerde" predikant een van de weinige bronnen van kennis was. Het was een tijd zonder radio en televisie, waarin het goed kunnen luisteren naar wat dominee te vertellen had belangrijk was. Daar moest je weer een week op teren.... Niet voor niets werden onze voorouders

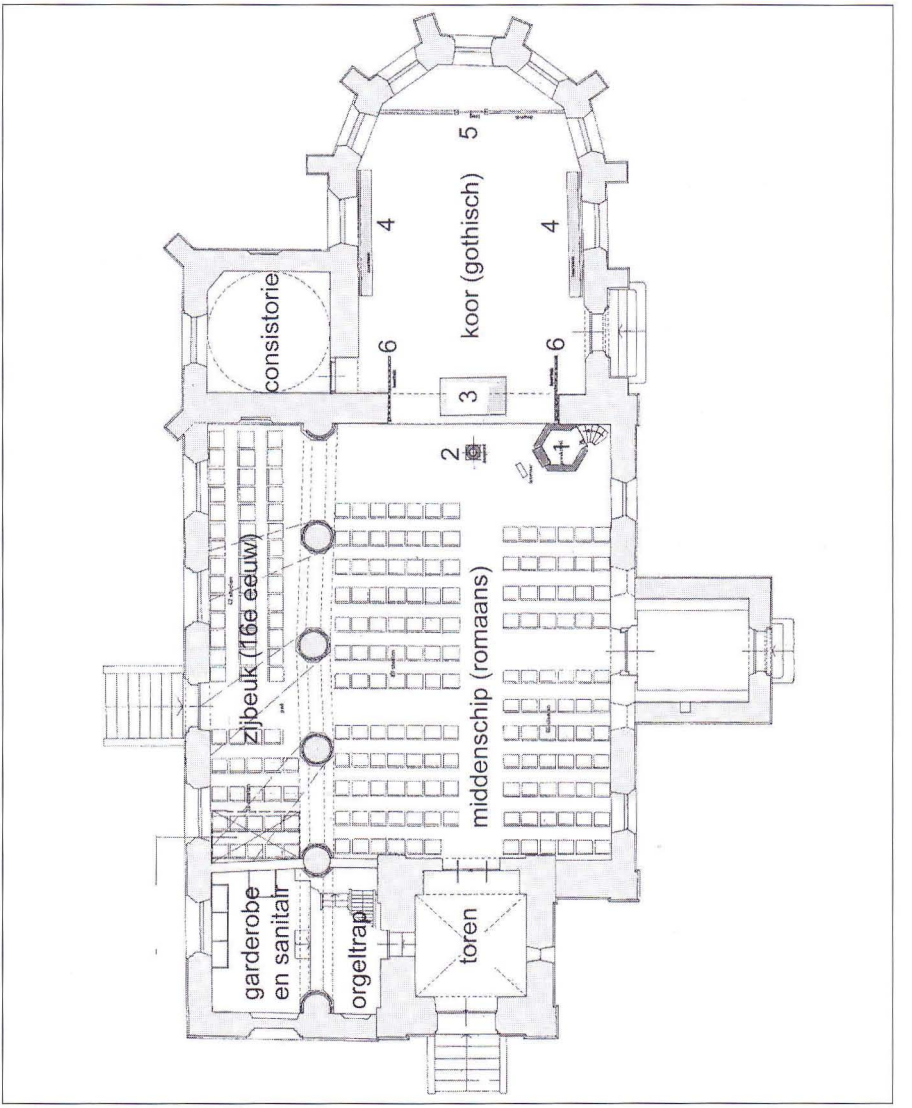

Plattegrond van de Willibrordkerk gebaseerd op een heringericht interieur.
Het aantal zitplaatsen zal door het gebruik van stoelen niet noemenswaard achteruitgaan. Bovendien is met stoelen een flexibele opstelling mogelijk. De preekstoel (1) is verplaatst naar de zuidelijke pijler van de triomfboog van het koor. De doopvont (2) is opgesteld voor het koor. De avondmaalstafel (3) neemt de plaats in van het altaar in de RK-eredienst. Twee koorbanken (4) sieren de zijgevels van het koor, terwijl het oude koorhek (5) wordt opgesteld aan de achterkant van het koor. Het lage hek (6), dat in de huidige situatie de "dooptuin" begrenst, wordt opgesteld ter weerszijde van de triomfboog.

getraind op het kunnen onthouden van verhalen en feiten. Zij hielden van bijbelse verhalen. Het leven uit de Bijbel was een maatstaf voor de beleving van de eigen tijd. Hoe anders is dat geworden.
De opkomst van de dagelijkse nieuwsvoorziening, van dikke kranten tot en met internet heeft sterk bijgedragen tot de secularisatie van de gemiddelde christen en de ontkerkelijking bevorderd. Wie nu nog de kerk bezoekt hoeft niet zozeer een vrome gelovige te zijn. Veeleer is het een persoon die van zingen houdt en een moment van rust en bezinning op prijs stelt in de hectiek van wereldse activiteiten. Deze kerkganger wil niet meer een lang uitgesponnen verhaal aanhoren, maar een zinvol, kort en krachtig betoog horen, dat God en wereld met elkaar verbindt. Een en ander aangevuld met passende gebeden en liederen binnen een uitgebalanceerde liturgie. Die manier van een protestantse kerkdienst inhoud geven is om zo te zeggen meer richting de aloude katholieke traditie verschoven. Bij die ontwikkeling hoort de kerkelijke ruimte geen belemmering te vormen. En dat laatste is helaas wel het geval in onze dorpskerk.

Wat zijn nu een aantal praktische belemmeringen van de huidige situatie?
Om te beginnen is er te weinig ruimte voorin de kerk. Elke zondag, als de kinderen voorin hun verhaal mogen doen, staan ze bijna onzichtbaar voor de gemeente voor hoge banken hun praatje te houden met de dominee. Bij dopen en huwelijksinzegeningen is het er veel te krap. De banken zitten helemaal niet prettig en ze hebben geen enkele historische waarde. Dat laatste zou je er van kunnen weerhouden om ze te verwijderen Er zijn echter enkele historische banken, die uiteraard herplaatst worden. Alle kerkelijke handelingen kunnen veel beter gebeuren op het iets hogere koor. Daar kan bovendien de cantorij de gemeente voorgaan bij de zang. Een open koor, samen met een gerestaureerde vloer en goed zitmeubilair in de vorm van stoelen, maakt het ook mogelijk om de kerk een bredere culturele functie te geven. Denk aan muziekuitvoeringen, of het sluiten van huwelijken. Dit laatste kan zeker aantrekkelijk zijn voor de hele regio vanwege de uiterst romantische ligging op de heuvel. Het enige negatieve aspect vormen de kosten. Er moet een afweging gemaakt worden tussen de kosten en de baten. De kerkenraad heeft die afweging gemaakt, dus gaat er wat veranderen. Uiteraard zijn er gemeenteleden die bezwaren aanvoeren tegen het plan. Ze vinden de kosten te hoog, of vinden dat het zo goed genoeg is. Begrijpelijke argumenten, maar een meerderheid vindt dat we historiciteit en eigentijdse interieurwensen het meest recht doen door in de buidel te tasten en zo een kerk te maken die voor het hele dorp in principe open staat, dus ook buiten de gewone eredienst.

De website van de Protestantse Gemeente (www.pgndb.nl) verschaft informatie over het verloop van de voorgenomen verbouwing en belicht sommige aspecten uitvoeriger.

Ons geestelijk erfgoed

Drs. P.L. van der Weide, pastoor en N.J.P. Sjoer, predikant

Ze zijn er nog, onze kerkgebouwen. Wat zou het Nederlandse landschap toch anders zijn, wanneer al die duizenden hemelwijzers, onze kerktorens, er niet meer zouden zijn.
In de skyline van de grote steden is het soms even zoeken naar de kerktorens, want daar bepalen tegenwoordig hoge woontorens en grote 'Manhattan-achtige'-kantoorgebouwen het zicht. Vroeger was bijvoorbeeld de 80 meter hoge Bonifatiustoren van kilometers afstand hét kenmerk van Leeuwarden. Nu zijn dat twee meer dan honderd meter hoge flatgebouwen. Vroeger was de Westertoren het hoogste punt van Amsterdam, nu is dat de Rembrandttoren aan de Amstel, reeds zichtbaar in ons dorp. Maar toch, wat zou Utrecht zijn zonder Domtoren, Amersfoort zonder de O.L. Vrouwetoren, Middelburg zonder Lange Jan en Delft zonder de Nieuwe kerktoren?
Ook ons dorp Nederhorst den Berg is van verre zichtbaar door de twee kerktorens van de protestantse Willibrordkerk en de RK O.L. Vrouw Hemelvaartkerk. Als je nog nooit van dit dorp gehoord hebt, is het mogelijk, dat je die twee torens wel kent vanuit de trein tussen Utrecht en Amsterdam.
Als je al die hemelwijzers ziet, dan lijkt het alsof we in een christelijk land wonen. Niets is tegenwoordig minder waar. Meer dan de helft van de Nederlanders behoort niet meer tot één van de christelijke Kerken of geloofsgemeenschappen. Toch worden gelukkig vele kerkgebouwen in stand gehouden door gemeenschappen, die weliswaar kleiner zijn geworden, maar vaak met grote ijver en inzet strijden voor het behoud van hún kerkgebouw. Zo ook in Nederhorst den Berg.

Foto J. Leijenhorst.

Tijdens vakanties gaan veel mensen kerken bekijken, vooral in het buitenland. Dat zijn vaak mensen, die anders op een gewone zondag niet van hun stoel af te branden zijn om een kerkdienst bij te wonen. Elders schijnt dat weg te vallen en er worden dan zelfs kaarsen opgestoken en men wordt stil bij het zien van de gebrandschilderde ramen in Chartres, de grilligheid van Gaudi in de Sagrada Familia in Barcelona, van de zwierigheid van de Beierse barok en de prachtige kunstschatten uit de Gotiek en Renaissance in Florence en Rome. Niet gek, maar ook een beetje vreemd, want hier, dicht bij huis is op dit gebied ook veel moois te zien. Denk aan de Sint Jan in Den Bosch. Een rijker versierde gotische kathedraal vind je bijna nergens. En wat te zeggen van de vele eenvoudige romaanse dorpskerkjes in Friesland en Groningen. Ook onze twee kerkgebouwen in Nederhorst den Berg spreken wat dat betreft de geloofstaal van eeuwen. Samen omvatten ze een stuk christelijke geloofsgeschiedenis van meer dan duizend jaar. Iets, waar veel mensen niet zo bij stilstaan, maar wanneer je je daarin verdiept, blijkt het een prachtig en boeiend verhaal te zijn over hoe vele generaties Bergers de boodschap van het Evangelie hebben beleefd en uitgedrukt in hun liefde voor hún kerkgebouw.

De beide kerktorens van ons dorp geven aan, dat er voor honderden christenen in Nederhorst den Berg ook anno 2005 méér is tussen hemel en aarde en dat zij proberen hier vorm en kracht aan te geven door trouw op zon- en feestdagen samen te komen in de Godshuizen en rond het Hoogfeest van Pasen dit zelfs gezamenlijk doen. Het loont daarom de moeite deze kerkgebouwen eens te bezoeken tijdens een viering en zich zo beter te verdiepen in de geschiedenis van het Christendom in onze streken. Dit kan dan een teken van leven en hoop zijn voor het samenleven van onze dagen.

We mogen best trots zijn, dat wij in Nederhorst den Berg dit christelijk erfgoed zo dicht bij huis hebben. Zolang onze kerktorens naar de hemel wijzen als een soort van opgestoken vinger tegen alles wat tegen het echte leven ingaat, als het symbool van de Heer die leeft, kunnen wij gerust de grens overgaan om te zien wat mensen vóór ons hebben gebouwd en geschapen vanuit de christelijke inspiratie. Als we daarbij maar niet vergeten onze eigen wortels te koesteren en te voeden en hier ter plaatse de christelijke boodschap uit te dragen en vooral zichtbaar te maken. Al was het maar, doordat velen met liefde en inzet hún kerkgebouw mooi en goed houden als het centrum van levende gemeenschappen.
In architectuur, afbeeldingen en muziek - en in de wekelijkse vieringen - is te zien en te horen, waar het om te doen is. Het is eeuwenlang van waarde geweest, het is van waarde ook voor de toekomst.

Voor wie meer wil weten

Gerard Baar	• Verre torens. (Werinon 41).
Jan Baar	• Nu, gij bouwt niet uit weelde. Rond de bouw van de R.K. kerk te Nederhorst den Berg (1990).
	• De parochie H. Maria Hemelvaart van Nederhorst den Berg en Nigtevecht.In: Een kansrijk bestaan. De geschiedenis van drie parochies tussen Gooi en Vechtstreek (2000).
	• Een schuilkerk aan de Hinderdam (Werinon 17).
	• De torens van Nederhorst den Berg (Werinon 30).
	• Begraven aan Den Berg op de berg (Werinon 38/40).
Els N.G. van Damme	• De Reformatie in Nederhorst den Berg: de vroegste predikanten (Werinon 36).
	• Dominee Pieter Poeraet, predikant in Nederhorst den Berg, 1711-1731 (Werinon 37).
	• Dienaren des Woords in de eerste helft van de 18de eeuw in Nederhorst den Berg (Werinon 40).
H.N. Karsemeijer	• De bouwgeschiedenis van de Willibrordkerk (TVE 1993).
J. Krol	• De geschiedenis van Nederhorst den Berg (1949).
P. Leupen	• Werinon, Willibrord en Liudger (Werinon 22).
J.C. van der Loos	• De geschiedenis der parochie Nederhorst den Berg 1811 - 1911 (1911).
Arie A.Manten	• Attingahem, Werinon, Zwesen (Werinon 29).
Zr. Ansfrida Preller	• Uit de kronieken van het klooster 'De Voorzienigheid' in Nederhorst den Berg (Werinon 15).
Prof. J.A. de Rijk	• Wandelingen door Gooi- en Eemland en Omstreken (1905). Hoofdstuk XVII.
K. Scherpenhuijsen	• Grafkelders in de Willibrordkerk (Werinon 23).
Rob Stalenhoef	• De klokkenzolder (Werinon 53).
G. Verheul	• De pastoor die predikant werd (Werinon 1).
	• De op- en afgang van een eigengereide dominee (Werinon 2).
	• Meer over dominee Poeraet (Werinon 1/2).
Ruud Verkaik	• Van de kaart. De Gereformeerde kerk (Werinon 33).
Peter van der Weide	• De Maria Hemelvaartkerk in Nederhorst den Berg. In: Een kansrijk bestaan (2000).
Leo Wenneker	• De ramen van de H. Maria Hemelvaartkerk te Nederhorst den Berg (2003).
	• De naam van onze parochiekerk en parochie. In: Een kansrijk bestaan (2000).

Voor informatie over de historie van Nederhorst den Berg.
Bezoek ook onze website:
www.historischekring.nl

Lidmaatschap:	€ 12,50 per jaar Bankrekening 32.82.24.138 Rabobank, Nederhorst den Berg
Informatie en documentatie:	Donderdagavond van 19.30 tot 21.30 uur Sociaal Cultureel Centrum "SPOT", Blijklaan 1, Nederhorst den Berg

Historische Kring
Nederhorst
den
Berg